

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาผลของการเรียนรู้ผ่านตัวแบบต่อพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุในเด็กวัยเรียน ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าและทบทวนวรรณกรรมตามแนวทางดังนี้

1. อุบัติเหตุในเด็กวัยเรียน
 - 1.1 ความหมายและปัจจัยส่งเสริมการเกิดอุบัติเหตุ
 - 1.2 ชนิดของอุบัติเหตุ
 - 1.3 สาเหตุของอุบัติเหตุ
 - 1.4 ทฤษฎีสาเหตุของอุบัติเหตุ
 - 1.5 ความสูญเสียจากอุบัติเหตุ
2. พัฒนาการของเด็กวัยเรียน
 - 2.1 พัฒนาการด้านร่างกาย
 - 2.2 พัฒนาการด้านสติปัญญา
 - 2.3 พัฒนาการด้านภาษา การพูด
 - 2.4 พัฒนาการทางด้านอารมณ์
 - 2.5 พัฒนาการด้านสังคม
3. แนวคิดการส่งเสริมพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุในเด็กวัยเรียน
4. พฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุของเด็กวัยเรียน
5. การเรียนรู้ผ่านตัวแบบ
 - 5.1 กระบวนการเรียนรู้โดยผ่านตัวแบบ
 - 5.2 ประเภทของตัวแบบ
 - 5.3 ผลของการเสนอตัวแบบ
 - 5.4 ข้อดีของการเสนอตัวแบบจากชีวิตจริง
6. แนวคิดทฤษฎีของ Bandura
 - 6.1 ทฤษฎีการรับรู้ความสามารถของตนเอง
 - 6.2 ความหมายของการรับรู้ความสามารถของตนเอง
 - 6.3 อิทธิพลของการรับรู้ความสามารถของตนเอง
 - 6.4 วิธีการพัฒนาการรับรู้ความสามารถของตนเอง
 - 6.5 การประเมินการรับรู้ความสามารถของตนเอง
7. บทบาทของพยาบาลในการส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุในเด็กวัยเรียน

1. อุบัติเหตุในเด็กวัยเรียน

1.1 ความหมายของอุบัติเหตุ

ตามพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 ให้ความหมายของอุบัติเหตุ หมายถึงเหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดคิด, ความบังเอิญเป็นจึงหมายความว่า เป็นเหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่ทันคิด นับเป็นความบังเอิญที่เกิดขึ้นโดยมิได้ตั้งใจ และไม่คาดฝันมาก่อน

อุบัติเหตุ ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Accident ซึ่งในทางการแพทย์ หมายถึงเหตุที่เกิดขึ้นโดยมิได้คาดฝันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเนื้อเยื่อ หรือทางเมตาบอลิซึม (Metabolism) ของร่างกายให้ปรากฏ

นิยามขององค์การอนามัยโลก "Accident is an unpremeditated event resulting in a recognizable injury" ว่าอุบัติเหตุคือเหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดคิดและก่อให้เกิดการบาดเจ็บที่ปรากฏได้และในปี พ.ศ. 2530 ได้เปลี่ยนความหมายเป็น Accident : An event that produces - or as the potential to produce an injury หมายความว่าอุบัติเหตุคือเหตุที่ก่อให้เกิดหรือมีผลก่อให้เกิดการบาดเจ็บ

สรุปแล้วอุบัติเหตุหมายถึงเหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดคิดมาก่อนเป็นผลให้เกิดความผิดปกติ การบาดเจ็บ และความเสียหายแก่ร่างกายและทรัพย์สิน

1.2 ชนิดของอุบัติเหตุ

การแบ่งชนิดหรือประเภทของอุบัติเหตุนั้นมีการแบ่งออกเป็นหลายลักษณะตามวัตถุประสงค์ที่แตกต่าง เช่น การแบ่งตามสาเหตุ และลักษณะการเกิดอุบัติเหตุ หรือการแบ่งตามความเหมาะสมเพื่อการรวบรวมและรายงาน ตามรายละเอียดดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันอุบัติเหตุแห่งชาติ ได้แบ่งประเภท และชนิดของอุบัติเหตุตามแบบบัญชีรายชื่อโรคที่แก้ไขในการประชุมระหว่างประเทศครั้งที่ 9 ในหมวดที่กล่าวถึงการเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากสาเหตุภายนอก แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. อุบัติเหตุจากการจราจร (Traffic accidents) ทั้งทางบก ทางน้ำและทางอากาศ
2. อุบัติเหตุจากการทำงาน และการประกอบอาชีพเกษตรกรรม (Occupation hazard) เช่น การก่อสร้าง อันตรายจากสารเคมีเกษตร เป็นต้น
3. อุบัติเหตุในบ้าน (Home accident or domestic accident) เช่น การพลัดตกหกล้ม ถูกปืน มีดบาด ไฟฟ้าดูด ก๊าซระเบิด ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก เป็นต้น
4. อุบัติเหตุในสาธารณสถาน (Public accidents) ได้แก่ อุบัติเหตุในที่สาธารณะ ในโรงเรียน จากกรรกีฬ สันทนาการ และอัคคีภัย เป็นต้น

ซึ่งสามารถแบ่งอุบัติเหตุในชีวิตประจำวันตามลักษณะการเกิดอุบัติเหตุ ได้ดังนี้

1. การตกจากที่สูง เมื่อทำงานอยู่บนที่สูง เช่น บนเสา นั่งร้านหรือสิ่งก่อสร้าง ซึ่งทางไม่กว้างมากนัก เป็นที่ลาดเอียงและไม่มียึดกัน ผู้ที่ทำงานอาจจะตกลงมาได้ง่ายจนเสียชีวิต การตกจากที่สูง ๆ เช่นนี้มีสาเหตุมาจากหลายกรณีโดยเฉพาะกรณีนั่งร้านสูง ๆ นั้นมีสาเหตุมาจากนั่งร้านพังลงมา เพราะวัสดุที่ใช้ประกอบทำนั่งร้านไม่แข็งแรงพอหรือเกิดจากความประมาทของผู้ได้รับอุบัติเหตุ

2. การพลัดตกหกล้ม การพลัดตกหกล้มเป็นอุบัติเหตุที่มักเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เป็นการพลัดตกทุกชนิด ยกเว้นการตกจากที่สูงดังกล่าวมาแล้วในข้อ 1 ได้แก่ การตกจากบ้านเรือน ตกต้นไม้ ตกเก้าอี้ ตกจากรถ ตกจากอุปกรณ์กีฬา และการลื่นล้ม เป็นต้น มีสาเหตุจากสภาวะแวดล้อมไม่ดี เช่น พื้นสกปรก แสงสว่างไม่พอ หรือสภาวะร่างกายไม่แข็งแรง เป็นต้น

3. ของหล่นทับ อุบัติเหตุจากของหล่นทับนั้น อาจจะไม่เกิดขึ้นบ่อยครั้ง แต่ก็สามารถทำอันตรายจนถึงแก่ชีวิตได้เช่นกัน ถ้าของนั้นมีน้ำหนักมาก ๆ เช่น ท่อนไม้ ท่อนเหล็ก เป็นต้น สาเหตุส่วนใหญ่มาจากการแบกของต่าง ๆ การยกของ วางของ ความไม่สมดุลระหว่างบุคคลเช่นคนแบกไม้คนหนึ่งสูง คนหนึ่งเตี้ยกว่าหรือแบกไม้บนบ่าละข้างกัน เนื่องจากคนหนึ่งถนัดซ้ายอีกคนหนึ่งถนัดขวาตลอดจนการประมาทเดินเลื้อยในการทำงาน เช่น การตอกเสาเข็ม มีบ่อยครั้งที่คนงานถูกลูกตุ้มเหล็กที่ใช้ตอกเสาเข็มหล่นมาทับมือบ้าง ทับแขนบ้าง หรือทับศีรษะ บี้แบน

4. ไฟไหม้, น้ำร้อนลวก อุบัติเหตุประเภทนี้เกิดขึ้นได้บ่อย ๆ

1) ไฟไหม้ นับเป็นภัยที่ร้ายแรงยิ่งอย่างหนึ่งที่ทำให้ลายชีวิตและทรัพย์สินเป็น ส่วนรวมสาเหตุของไฟไหม้มีหลายกรณีคือ

- ทิ้งก้นบุหรี่หรือไม้ขีดขีดที่ยังไม่ดับลงบนเชื้อเพลิงที่ติดไฟ
- ใช้ไฟฟ้าไม่ถูกวิธี ต่อปลั๊กซ้อนกันมากเกินไป หรือใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าที่ใช้ กระแสมากกว่าขีดจำกัด ความสามารถของสายไฟ พิวสัณนิขนาดหรือเสียบปลั๊กอุปกรณ์ทิ้งไว้
- การเสียดสี สะเก็ดประกายไฟจากหินเจียร หรือเครื่องจักรกระเด็นตกลง บนเชื้อเพลิง

- การเผาไหม้และการเชื่อม ทำงานเชื่อมหรือเผาไหม้ใกล้เชื้อเพลิงไวไฟ

- การเกิดสันดาปในตัวเอง กองเก็บเอกสารที่ติดไฟขึ้นเองได้ ไว้ในบริเวณ อาคาร เช่น ถ่านไม้ กระสอบ หล้าฟาง ผ้าชุบน้ำมัน โฟม เป็นต้น

2) น้ำร้อนลวกเกิดขึ้นได้ ในขณะที่ทำงานเกี่ยวกับน้ำร้อนหรือขณะปรุงอาหาร ในบ้านและอุบัติเหตุประเภทนี้ รวมไปถึงน้ำมันที่ติดไฟด้วย

5. การยกและเคลื่อนย้ายของ การยกและเคลื่อนย้ายของนั้นไม่ใช่จะมีอันตราย เฉพาะการหล่นทับขาแข้ง หลังเท้าหรือนิ้วเท้าเท่านั้น แต่สิ่งสำคัญที่สุดของอุบัติเหตุประเภทนี้ ได้แก่หลังหักทำให้เกิดพิการไปจนชั่วชีวิตหรือได้รับการทรมานจากการเจ็บปวด

6. การจลาจล อุบัติเหตุประเภทนี้แบ่งเป็นการจลาจลทางบก ทางน้ำ และทาง อากาศ การเกิดอุบัติเหตุทางจลาจลที่มากที่สุดในประเทศไทย ได้แก่ การจลาจลทางบก เช่น อุบัติเหตุรถชนกัน ทำให้คนเสียชีวิตและรถพังเสียหาย

7. เครื่องจักรกล ปัจจุบันอุปกรณ์อำนวยความสะดวกจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของเรามากขึ้น ซึ่งในขณะเดียวกันการเกิดอุบัติเหตุจาก อุปกรณ์ดังกล่าวก็มีมากเช่นกันไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักรกลในโรงงานหรือของใช้ประจำบ้าน เช่น เครื่องเชื่อมโลหะ เครื่องซักผ้า เครื่องตัด จักรเย็บผ้า เป็นต้น การใช้อุปกรณ์เหล่านี้โดยขาด ความรู้ ประสบการณ์ และการประมาทเลินเล่อ ย่อมเป็นภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินทั้งส่วนบุคคล และประเทศชาติ

8. ไฟฟ้า ย่อมเป็นที่ประจักษ์กันดีอยู่แล้วว่าไฟฟ้านั้นเป็นพลังงานที่มีความจำเป็น สำหรับชีวิตประจำวันของเรา สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างมากมาย ในขณะเดียวกัน พลังงานไฟฟ้าอาจกลับเป็นอันตรายอย่างมหันต์ต่อชีวิตและทรัพย์สินของเราเมื่อใดก็ได้ ถ้าผู้ใช้ ขาดการดูแลเอาใจใส่และปฏิบัติไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การเกิดไฟไหม้อาคารที่พักอาศัยนั้น ส่วนใหญ่มาจากไฟฟ้าลัดวงจร ปัจจุบันเทคโนโลยีเกี่ยวกับอุปกรณ์ไฟฟ้าเข้ามาแพร่หลายในเมือง เราทุกแห่งหน เช่น ตู้เย็น พัดลม โทรทัศน์ เครื่องปรับอากาศ เครื่องซักผ้า เตารีด เป็นต้น จึงต้องระมัดระวังการใช้ให้มากด้วย เพราะอุบัติเหตุภัยหรืออุบัติเหตุประเภทนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง

9. สารเคมี อันตรายเนื่องจากสารเคมีนั้น ในปัจจุบันนับว่ามีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ใช้สารเคมีแทบทั้งสิ้น นอกเหนือไปจากการถูก กรดและด่างแล้ว การสัมผัสปรอท ตะกั่ว ฯลฯ จะทำให้เกิดโรคที่เกิดจากสารพิษนั้นๆ ด้วย และ อาจจะถึงแก่ชีวิตในเวลาอันจำกัด ในชีวิตประจำวันของเราจะต้องเผชิญกับการได้รับสารพิษ ต่าง ๆ เข้าสู่ร่างกาย เช่น การหายใจเอาแก๊สพิษ ฝ้าดำน ฝุ่นละออง ฯลฯ ทำให้เกิดโรคระบบ ทางเดินหายใจ การรับประทานอาหารและเครื่องดื่มที่มีสารพิษผสมอยู่ เช่น สีสผสมอาหาร ยาฆ่า แมลง ฯลฯ นอกจากนี้สารเคมีบางประเภทยังมีประสิทธิภาพในการทำลาย เช่น ที.เอ็น.ที. เป็นต้น และบางชนิดก็ไวไฟ เช่น น้ำมันเบนซิน เป็นต้น

10. การใช้เครื่องมือ การใช้เครื่องมือต่าง ๆ นี้บ่อยครั้งที่ผู้ใช้ได้รับบาดเจ็บ ซึ่งมี ตั้งแต่บาดเจ็บเล็กน้อยไปจนถึงเป็นอันตรายต่อชีวิต เช่น การใช้ค้อนที่มีด้ามหลวมหรือค้อนหน้า บินหรือสกัดที่หัวเย็นมาก ๆ จะเป็นอันตรายอย่างยิ่งจากการที่สะเก็ดจะกระเด็นเข้าตาหรือจากการ

หลุดออกมา ผลที่ได้รับ เช่น ถ้าเข้าถึงตา ตาอาจจะบอดได้ เป็นต้น การใช้เครื่องมือไม่ตรงกับงาน เช่น ใช้ปลายมีดแหลมแทนไขควง เป็นต้น

11. สิ่งของมีพิษ สัตว์มีพิษหรือกินยาพิษ ได้แก่ การกินของมีพิษ เช่น เห็ด ผัก ต้นไม้ ใบไม้ แมงดาทะเล ปลาปักเป้า เป็นต้น การถูกกับสิ่งที่มีพิษ เช่น ไม้บางชนิด พืชบางพันธุ์ ฯลฯ ทำให้เกิดอาการคันตามร่างกาย การถูกสัตว์มีพิษ เช่น งู แมลง ตะขาบ หรือสุนัขบ้ากัด เป็นต้น วัตถุประสงค์ไม่ใช้แล้วมาใช้วัตถุมีพิษและหยิบมาใช้ เป็นต้น นอกจากนี้อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นกับเด็กเล็ก ๆ ได้แก่ การหยิบเอายาเม็ดหรือยาอันตรายที่วางไว้ใกล้มือมากินเข้าไป เป็นต้น เป็นการขาดความระมัดระวังที่ดี

12. ไฟพลุ ดอกไม้ไฟและอาวุธปืน สิ่งเหล่านี้ถูกบรรจุด้วยวัตถุอันตรายระเบิด ถ้าทำไม่ถูกวิธี ขาดความระมัดระวัง อาจเกิดอันตรายอย่างรุนแรง อุบัติเหตุจากอาวุธปืน เช่น ปืนลั่น ถูกตัวเอง หรือถูกผู้อื่น

จรินทร์ ธาณิรัตน์ (2525) ได้แบ่งอุบัติเหตุตามลักษณะการเกิดอุบัติเหตุในชีวิตประจำวันออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

1. การพลัดตกหกล้ม (Falls) การพลัดตกหกล้มนี้หมายถึงการพลัดตกทุกชนิด เช่น ตกจากที่สูง จากต้นไม้ บ้านเรือน ตกจากรถ ตกจากเก้าอี้ ตกจากที่ก่อสร้าง การลื่นล้ม เล่นกีฬา ล้มพลัดตกจากสะพานเหล่านี้เป็นต้น อุบัติเหตุเหล่านี้รวมอยู่ในประเภทพลัดตก

2. ไฟไหม้และน้ำร้อนลวก (Burns) ได้แก่ ไฟไหม้ทุกชนิด เช่น ไฟไหม้บ้าน ไฟไหม้โรงงาน เกิดจากไฟฟ้า หรือไฟอย่างอื่นก็ตาม ที่ทำลายชีวิตและทรัพย์สินของบุคคล ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งนี้รวมทั้งอุบัติเหตุที่เกิดจากน้ำร้อนลวก ขณะปรุงอาหารหรือทำกิจกรรมอย่างอื่น ๆ หรือจะเป็นน้ำมันที่ติดไฟลวกกรรมในประเภท (Burns) ทั้งสิ้น

3. อุบัติเหตุเกิดจากเครื่องจักรกล (Motor accidents) ซึ่งได้แก่อุบัติเหตุทั้งหลายเกิดจากเครื่องจักรกลทุกชนิด อันได้แก่ เครื่องจักรในโรงงาน เครื่องจักรที่ใช้ประจำบ้าน จักรเย็บผ้า เครื่องเชื่อม เครื่องตัด เครื่องชักผ้า และเครื่องจักรอุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุแก่บุคคลได้

4. อุบัติเหตุเกิดจากยานพาหนะ (Motor vehicles) อุบัติเหตุประเภทนี้ได้แก่ อุบัติเหตุเกิดจากรถบนท้องถนน การจราจรซึ่งมีสถิติสูงมาก ยิ่งในเมืองใหญ่ยิ่งมีสถิติสูงมาก อุบัติเหตุเหล่านี้ได้แก่รถชนคน รถชนกันทำให้คนเสียชีวิตและรถชำรุด รถชนวัตถุ เช่น เสาไฟ ชนกำแพง ชนบ้าน ชนสะพาน ฯลฯ นับได้ว่าอุบัติเหตุนี้มีอัตราสูงมากทีเดียว

5. จมน้ำตาย (Drowning) เมืองไทยเป็นเมืองที่มีลำคลองหนองบึง คูน้ำ แม่น้ำ และทะเลมากมาย มีทั้งให้ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตแก่คนเรามาก แต่ก็ให้โทษมากเหมือนกัน คนเสียชีวิตเพราะจมน้ำตายนี้มากมายเหมือนกัน โดยเฉพาะเด็ก ๆ ชอบเล่นน้ำ ชอบว่ายน้ำ

แต่สระน้ำไม่มี หรือมีก็ไม่พอ ก็ต้องใช้แม่น้ำ ลำคลอง หนองบึง รวมทั้งอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นแก่นักเล่นน้ำทะเล ขั้บรดกน้ำ เรือแพจม ฯลฯ ด้วย

6. สัตว์หรือแมลงมีพิษ (Venomous animal and insects) ได้แก่ พิษจากสัตว์หรือแมลงต่าง ๆ เช่น งูกัด แมลงต่อย หรือสุนัขบ้ากัด เป็นต้น

7. สิ่งเป็นพิษและกินยาผิด (Poisoning) ได้แก่ การกินของเป็นพิษเข้าไป เช่น เห็ด ผัก ต้นไม้ใบไม้หรือสัมผัสกับสิ่งเป็นพิษ เช่น พันธ์ุ้ไม้ หรือพืชบางชนิด ทำให้คันตามร่างกายได้ และการรับประทานยาผิดหรือเกินขนาดทำให้ถึงแก่ชีวิตได้ เนื่องจากคนไทยส่วนมากมักชอบรักษาโรคด้วยตนเอง กล่าวคือชอบซื้อยารับประทานเองโดยไม่ปรึกษาแพทย์ และในประเทศเราไม่มีการควบคุมให้คนซื้อยาตามใบสั่งแพทย์ ซื้อได้ตามชอบใจ อาจทำให้เกิดผิดพลาดได้อีกประการหนึ่งคือ ไม่มีสลากบอกชื่อยาสรรพคุณการใช้ เมื่อซื้อมาก็เก็บไว้รวมกัน เมื่อต้องการใช้เกิดจำไม่ได้ก็ต้องกินไป ทำให้เกิดกินยาผิดเป็นอันตรายต่อชีวิต หรือกินเกินขนาดที่กำหนด

8. ไฟพลุ ดอกไม้ไฟ และอาวุธปืน (Fire works and firearms) ได้แก่ อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นจากไฟพลุ หรือดอกไม้ไฟระเบิดเพราะสิ่งเหล่านี้ต้องบรรจุดินระเบิด ส่วนอุบัติเหตุจากอาวุธปืนนั้นมีมาก เพราะผู้ใช้ประมาทชอบเล่นโกเล่น หรือทำให้ระเบิด การล่าสัตว์ยิงพลาดไปถูกคนล่าด้วยกัน หรือถูกคนอื่น เป็นต้น

9. อุบัติเหตุเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ (Miscellaneous) ซึ่งได้แก่อุบัติเหตุเล็กน้อยที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ไม่ถึงชีวิต เช่น กระจกของแหลม กระจกวัตถุ กระจกคน ของมีคมบาด ของแหลมตำ

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยยึดถือการแบ่งชนิดอุบัติเหตุตาม ลักษณะการเกิดอุบัติเหตุที่บ้านของเด็กวัยเรียน และการแบ่งของศูนย์วิจัยอุบัติเหตุภัยแห่งชาติ โดยแบ่งอุบัติเหตุเป็น 9 ชนิด ตามลักษณะการเกิดอุบัติเหตุตามรายละเอียด ดังนี้คือ

1. การพลัดตก/หกล้ม ชนกระแทก วัตถุหล่นใส่ ติดอยู่ระหว่างวัตถุ
 - การพลัดตก หมายถึง ตกจากที่สูง รวมการตกบันได ตกจากบ้าน ตกจากระเบียง ตกจากต้นไม้ ตกจากโต๊ะ ตกจากเก้าอี้ ตกจากเตียง
 - การหกล้ม หมายรวมถึงความรวมถึง การวิ่งสะดุด หกล้ม ลื่นหกล้ม ตกหลุม ตกท่อ ถูกผลักล้มลงโดยไม่เจตนา
 - ชนกระแทก วัตถุหล่นใส่ ติดอยู่ระหว่าง หมายถึง ถูกวัตถุหล่นจากที่สูง เช่น ไม้ ผลไม้ (มะพร้าว) หิน อิฐ หลังคา กระเบื้อง วัตถุหักทับ เช่น ตู้ เตียง ตู้เย็น เก้าอี้ ก้อนน้ำแข็ง เสาไม้ทับ คนทับ ถูกหนีบด้วยประตู ประตูรถ หน้าต่าง โต๊ะ ถูกดึงถูกระชาก ถูกทับด้วยไม้ซ้อน ถูกตีตกจากไม้ เหล็ก เช่น ชนโต๊ะ ชนเตียง ชนกันเอง แ่งมุมต่าง ๆ เตะถูกวัตถุต่าง ๆ ถูกเหยียบโดยไม่เจตนา

2. การตกน้ำ วัตถุเทศ สิ่งแปลกปลอมเข้าสู่ร่างกาย ได้แก่ การตกน้ำ จมน้ำ สำลักน้ำ สิ่งแปลกปลอมเข้าตา ได้แก่ เศษผง เศษวัตถุต่างๆ ไข่ม้วน โดยมีหรือไม่มีสิ่งแปลกปลอมค้างอยู่ก็ได้ สิ่งแปลกปลอมเข้าหู โดยมากเกิดจากเศษวัตถุต่างๆ ไข่ม้วน โดยมีหรือไม่มีสิ่งแปลกปลอมค้างอยู่ก็ได้ โดยมากเกิดจากการใส่เข้าไปเอง เช่น สำลี เศษวัตถุต่างๆ เมล็ดพืช ทราย

สิ่งแปลกปลอมเข้าจมูก พบในเด็กกันเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ เมล็ดมะขาม ถั่ว ยางลบ สำลี ขนม ข้าว ลูกเหม็น

สิ่งแปลกปลอมติดคอ พบมากคือก้างติดคอ กระดูกเป็ด กระดูกไก่ กระดูกหมู นอกจากนี้ยังพบว่า เป็นเหรียญ เมล็ดมะกอก พลาสติก ยาง หนังกุ้ง ไม้กอล์ฟ สับประรด ยาเม็ด สำลักข้าว เมล็ดพืช

3. เครื่องมือเครื่องจักร ของมีคม ไม่มีคม ได้แก่ อุบัติเหตุจากเครื่องมือ เครื่องจักร อุปกรณ์ต่างๆ ทั้งมีคมและไม่มีคม เช่น มีดบาด มีดฟัน ขวานฟัน ค้อนทุบ แก้วบาด กรรไกรทิ่ม ตัดหรือหนีบ ไม้ตำ ตะขอเกี่ยว ฟันกระแทก กัดลิ้น ฯลฯ

4. ไฟ สารวัตถุร้อน ได้แก่ อุบัติเหตุจากไฟ ความร้อน น้ำร้อน วัตถุร้อน เช่น หม้อ กระทะร้อน ฯลฯ

5. ไฟฟ้า ได้แก่ อุบัติเหตุจากไฟฟ้า ถูกไฟดูด ไฟช็อต

6. แพ้พิษ สารพิษ สารเคมี ได้แก่ อุบัติเหตุที่เกิดจากการได้รับสารพิษ สิ่งมีพิษ สารเคมี และเกิดการแพ้หรือความผิดปกติในร่างกาย เช่น ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า น้ำยาทำความสะอาด ฯลฯ ซึ่งอาจได้รับเข้าสู่ร่างกายทั้งโดยการกิน สูดดม การถูกสัมผัสทางผิวหนัง การแพ้พิษจากสัตว์บางชนิด เช่น แมงกระพรุนไฟ บึ้ง ร่าน หรือพืชบางชนิด เช่น ตำแย เป็นต้น

7. ระเบิด ปืน ได้แก่ อุบัติเหตุ เหตุที่เกิดจากการระเบิด เช่น ลูกกระเบิด ถังแก๊ส ระเบิด พลุ ประทัด อาวุธปืน ถูกยิง ปืนลั่น ฯลฯ

8. การฆ่าตัวตาย การทำร้ายตัวเอง รวมทั้งถูกฆ่าและถูกทำร้ายโดยเจตนาจากบุคคลอื่น เช่น เด็กถูกทารุณ ทำให้ได้รับการบาดเจ็บ เป็นต้น

9. อุบัติเหตุอื่น ๆ ได้แก่ อุบัติเหตุที่ไม่สามารถจำแนกเข้าอุบัติเหตุทั้ง 8 ชนิดข้างต้นได้ เช่น สัตว์กัด

1.3 สาเหตุของอุบัติเหตุ

ปัจจัยที่เป็นต้นเหตุของอุบัติเหตุมี 3 ด้าน เกี่ยวข้องกันคือ ผู้ประสบอุบัติเหตุ สิ่งที่ทำให้เกิดเหตุ และสิ่งแวดล้อมขณะเกิดเหตุ

ผู้ประสบอุบัติเหตุ มีปัจจัยหลายอย่างที่เกี่ยวข้อ ที่ทำให้บุคคลหนึ่งมีโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุได้มากกว่าคนอื่น องค์ประกอบในตัวบุคคลที่เป็นสาเหตุให้เกิดอุบัติเหตุ ได้แก่

1. ความไม่รู้ ไม่มีประสบการณ์ ไม่มีทักษะ กล่าวคือผู้ใช้หรือบุคคลนั้นไม่มีความรู้ หรือไม่มีทักษะในเรื่องนั้น ๆ หรือสิ่งนั้น เมื่อไปทำงานหรือใช้ประโยชน์ทำไม่ถูกทำให้เกิดอุบัติเหตุได้

2. ความไม่ยอมรับรู้ (Ignorance) หมายถึงไม่ยอมรับรู้และตระหนักในสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับความปลอดภัย ไม่สนใจกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทำอะไรทำตามความพอใจ เช่น การข้ามถนนโดยไม่สนใจหรือเห็นความสำคัญของการใช้ทางม้าลาย

3. ความประมาท (Carelessness) หมายถึงบุคคลนั้นมีความรู้ เข้าใจ แต่ไม่ปฏิบัติตามเพราะ เชื่อว่าทำได้ไม่เกิดอะไรขึ้นหรือโอกาสเกิดน้อยมาก และอาจไม่เกิดกับตนเอง เช่น การขับรถด้วยความเร็วเกินเกณฑ์กำหนด

4. ความบ้าระห่ำ (Recklessness) หมายถึงความคึกคะนองสนุกสนาน ซึ่งเป็นเรื่องของอารมณ์และจิตวิทยาอย่างหนึ่ง เช่น การขับรถเร็ววัดเฉวียน โฉบซ้าย โฉบขวา การขึ้นไปเดินเล่นหรือวิ่งบนหลังคารดไฟ เป็นต้น

5. ความใจอวด ซึ่งเป็นพฤติกรรมสะท้อนจากสาเหตุจิตวิทยาอีกอย่างหนึ่ง เช่น เด็กอยากแสดงให้คนเห็นว่าเก่ง โดยแสดงการกระโดดน้ำในที่เสี่ยง ตีลังกากลางมาจากที่สูงโดยไม่มีเบาะรองรับ ซึ่งเคยปรากฏอันตรายให้เห็น

6. การเสี่ยงอันตราย เป็นสาเหตุทางจิตวิทยาเช่นกันเนื่องจากมีความกล้า ชอบเสี่ยงภัย ชอบการทำทลายความสามารถเหนือปกติที่คนทั่วไปทำไม่ได้หรือไม่ทำ เช่น การพยายามผ่านสะพานชั่วคราวที่มีป้ายห้ามผ่าน การลอกเลียนแบบพฤติกรรมจากสื่อต่างๆ

7. ความโลภ เช่น การรับเหมาก่อสร้างต้องการกำไรมาก ๆ โดยตัดต้นทุนลงจากการใช้วัสดุก่อสร้าง ไม่ถูกต้องตามมาตรฐาน หรือเกณฑ์กำหนด การไม่จัดหาอุปกรณ์ป้องกันภัยส่งผลต่อการเกิดอันตรายแก่ผู้อื่น

8. ความบกพร่องทางร่างกายของผู้ได้รับอุบัติเหตุ ทำให้ขาดความชำนาญ ความว่องไวในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ จึงเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย เช่น คนแขนขาไม่ปกติ, สายตาไม่ปกติ อาจมีสายตาสั้น สายตาวาว หรือตาบอด คนหูหนวก หรือร่างกายไม่สมประกอบอื่น

สิ่งก่อให้เกิดอุบัติเหตุ (Agent)

อาจเป็นความบกพร่อง ชำรุด หรือเสื่อมสภาพของวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ หรือการเก็บรักษา สิ่งที่เอื้ออำนวยต่อการเกิดอุบัติเหตุ อย่างไม่ถูกวิธี เช่น การเก็บรักษาวัสดุไวไฟ สารเคมี ฯลฯ

สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การเกิดอุบัติเหตุ (Environment)

หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเกิดอุบัติเหตุ ได้แก่ ช่วงของวัน และเวลา (กลางวัน-กลางคืน) แสงสว่าง สภาพดินฟ้าอากาศ เช่น ฝนตก ลมแรง อากาศมีดึกครึ้ม หรือแดดจัดจ้า ฯลฯ ลักษณะบ้านพักอาศัยที่มีลักษณะเอื้อต่อการเกิดอุบัติเหตุ เช่น มีระเบียงแต่ไม่มีราว ลูกกรงล้อมรอบ บันไดสูงชัน ต้นไม้สูงที่มีกิ่งเปราะหักงาย บ่อน้ำไม่มีฝาปิดหรือไม่มีรั้วรอบ

สิ่งแวดล้อมของบ้านหรือโรงเรียนรวมทั้งลักษณะอาคารบ้านเรือน อุปกรณ์ต่าง ๆ เฟอร์นิเจอร์ เสื้อผ้า อาหาร ยา เครื่องสำอาง น้ำยาทำความสะอาดทุกชนิด อาวุธ ปืน เครื่องมือ เครื่องใช้ ในการทำงาน ของเล่นเด็ก ตุ๊กตา และเครื่องอุปโภคบริโภคทุกชนิด นอกจากนี้ยังรวมถึงสนามลานบ้าน สวน โรงเก็บเครื่องมือ โรงรถ ยุ้งฉางข้าว สระว่ายน้ำ รั้วบ้าน

สรุปแล้วสิ่งที่ก่อให้เกิดอุบัติเหตุ และสิ่งแวดล้อมขณะเกิดอุบัติเหตุ นั้นจะเป็นองค์ประกอบรวมกันที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แยกออกจากกันโดยเด่นชัดได้ยาก ถึงอย่างไรการเกิดอุบัติเหตุก็ต้องอาศัยปัจจัยทั้งสามร่วมกันดังกล่าวมาแล้วคือ ผู้ได้รับอุบัติเหตุ สิ่งที่เกิดอุบัติเหตุ และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเกิดอุบัติเหตุ (สำนักกระบวนวิชา, 2545)

1.4 ทฤษฎีสาเหตุของอุบัติเหตุ (Theories of causes of accidents) มี 3 ทฤษฎี คือ

1) ทฤษฎีโดมิโน หรือลูกโซ่ของอุบัติเหตุ (Domino theory)

H.W. Heinrich ซึ่งเป็นผู้คิดทฤษฎีโดมิโน กล่าวว่า การบาดเจ็บและความเสียหายต่าง ๆ เป็นผลที่สืบเนื่องโดยตรงมาจากอุบัติเหตุเป็นผลมาจากการกระทำที่ไม่ปลอดภัย หรือสภาพที่ไม่ปลอดภัยซึ่งเปรียบเทียบได้เหมือนตัวโดมิโนที่เรียงกันอยู่ 5 ตัวใกล้กัน เมื่อตัวหนึ่งล้มย่อมมีผลให้ตัวโดมิโนถัดไปล้มตามกันไปด้วย ตัวโดมิโนทั้งห้าตัว ได้แก่

- (1) สภาพแวดล้อมหรือภูมิหลังของบุคคล (Social environment of background)
- (2) ความบกพร่องผิดปกติของบุคคล (Defects of person)
- (3) การกระทำหรือสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัย (Unsafe acts/Unsafe conditions)
- (4) อุบัติภัย (Accident)
- (5) การบาดเจ็บหรือเสียหาย (Injury/Damages)

ดังนั้นหากต้องการป้องกันอุบัติเหตุ ก็ต้องกำจัดโดมิโนตัวที่ 3 คือ การกระทำหรือสภาพการณ์ที่ไม่ปลอดภัย การบาดเจ็บหรือความเสียหายจะไม่เกิดขึ้น

2) ทฤษฎีการขาดดุลยภาพ (Imbalance cause theory)

การบาดเจ็บ หรืออุบัติเหตุที่เกิดจากการขาดดุลยภาพชั่วขณะหนึ่ง ระหว่างพฤติกรรมของคนกับระบบงานที่คนนั้นกระทำอยู่ ซึ่งอาจจะป้องกันไม่ให้เกิดได้โดยการแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนหรือการแก้ไขเปลี่ยนแปลงระบบทั้งสองอย่างหรืออย่างหนึ่งอย่างใด แต่วิธีที่ได้ผลดีที่สุดคือการแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคน

3) ทฤษฎีพลังงาน (Energy cause theory)

ณรงค์ ณ เชียงใหม่ กล่าวไว้ว่า เป็นเรื่องสมด้วยเหตุผลที่จะอธิบายสาเหตุการเกิดบาดเจ็บ ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยไม่คาดคิดหรือโดยตั้งใจให้เกิดขึ้นก็ตามจัดอยู่ในประเภทหนึ่งประเภทใดใน 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

ประเภทที่หนึ่ง ได้แก่ การบาดเจ็บซึ่งเกิดจากการเกิดพลังงานมากระทบร่างกายของคนเราในปริมาณที่สูงเกินกว่าร่างกายหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายจะทนต่อแรงกระทบนั้นได้ (Injury thresholds)

ประเภทที่สอง เกิดการแลกเปลี่ยนพลังงานระหว่างร่างกายหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายกับแรงซึ่งมากระทบในลักษณะที่ผิดปกติ (Abnormal energy exchange) จึงทำให้เกิดการบาดเจ็บขึ้น

ขั้นตอนของการเกิดบาดเจ็บนั้น เริ่มต้นด้วยมีพลังงานก่อดำขึ้น (Energy marshalling) แต่ยังไม่มีการปล่อยพลังงานให้ปรากฏออกมา เปรียบเสมือนรถยนต์ที่กำลังติดเครื่องยนต์ ทำให้เกิดพลังงานขึ้นแล้วแต่ยังไม่ขับเคลื่อน ต่อมาจะมีการปล่อยพลังงานออกมา ซึ่งเปรียบได้กับรถยนต์ขับเคลื่อนออกมาบนถนนแล้ว และเมื่อรถคันนั้นวิ่งมาชนคน ถ้าชนเบา ๆ ร่างกายหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายทนต่อแรงกระทบได้ ก็จะไม่เกิดบาดเจ็บ แต่ถ้าแรงกระทบนั้นสูงเกินกว่าร่างกายหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายทนทานไม่ได้ ก็จะทำให้เกิดบาดเจ็บขึ้น

1.5 ความสูญเสียจากอุบัติเหตุ

ความสูญเสียจากอุบัติเหตุแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1) ความสูญเสียโดยตรง (Direct loss) ได้แก่ ค่าบริการฉุกเฉิน ค่ารักษาในโรงพยาบาล ค่าดูแลผู้บาดเจ็บภายหลังออกจากโรงพยาบาล ค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูสภาพ ค่าชดเชยในระหว่างเจ็บป่วย ค่าทำศพ ค่าชดเชยความพิการ ค่าทรัพย์สินเสียหาย เหล่านี้เป็นต้น

2) ความสูญเสียทางอ้อม (Indirect loss) เป็นค่าเสียเวลาของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการช่วยผู้บาดเจ็บและวิเคราะห์หาสาเหตุ การหยุดชะงักของโรงงานชั่วคราวเพื่อช่วยเหลือผู้บาดเจ็บ ผลิตรถยนต์ที่ต้องเสียหายในระหว่างเครื่องจักรหยุดทำงาน หากมีการตายและพิการ

เกิดขึ้นก็ต้องคำนึงถึงการลงทุนสูญเสียเปล่าที่ได้ให้การศึกษาอบรม และการอนามัยแก่ผู้ตาย และผู้พิการ การสูญเสียโอกาส ของคนตาย และพิการ หากไม่ได้รับบาดเจ็บก็สามารถหารายได้อีกต่อไป เป็นต้น รวมทั้งการสูญเสียซึ่งเกิดจากความเศร้าโศกเสียใจของครอบครัวและผู้เป็นที่รัก ซึ่งประเมินค่ามิได้ ที่สำคัญ คือ การตาย การเจ็บป่วย และความพิการ เป็นสิ่งที่คำนวณหาค่าไม่ได้

2. พัฒนาการของเด็กวัยเรียน

เด็กวัยเรียน หมายถึง เด็กที่อยู่ในระยะเริ่มต้นเข้าเรียนในชั้นประถมศึกษา คือ อายุ 6-7 ปี จนถึงช่วงปลายของเด็กวัยเรียน ซึ่งเป็นช่วงต่อเข้าสู่วัยรุ่นโดยทั่วไปอายุเฉลี่ย 10-12 ปี ในเด็กหญิงและอายุ 11-13 ปี ในเด็กชาย (วารุณี อมรทัต, 2530) มีนักจิตวิทยาหลายท่านได้กล่าวถึงเด็กวัยเรียนไว้ต่างๆ ดังนี้

Erikson (Erikson cited in Stanhope and Lancaster, 1984) เป็นผู้สนใจศึกษาพัฒนาการทางบุคลิกภาพ ได้กำหนดให้เด็กวัยเรียนมีอายุ 6-12 ปี และเรียกพัฒนาการในขั้นนี้ว่าเป็นวัยแห่งการประสบความสำเร็จ หรือความรู้สึกดี้อยู่ เนื่องจากเด็กวัยนี้มีประสบการณ์มากขึ้น เช่น ประสบการณ์ในโรงเรียน ต้องการที่จะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนกระทำ เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ การยกย่องนับถือจากกลุ่มซึ่งความสำเร็จวัยนี้มีผลต่อบุคลิกภาพของเด็ก ถ้าเด็กประสบความสำเร็จเล็กน้อยๆ ในการแข่งขันก็จะทำให้เกิดปมด้อย ปีตามารดาควรให้ความใกล้ชิดและคอยแนะนำสนับสนุนให้เด็กได้ประสบความสำเร็จด้วยตนเองในหมู่เพื่อน ไม่ควรตั้งความหวังสูงเกินไปถ้าเด็กได้รับความสำเร็จในวัยนี้ เด็กก็จะสามารถพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีในการพัฒนาขั้นต่อไป (สุวดี ศรีเลณวัติ, 2530; ประไพพรรณ ภูมิวุฒิสาร, 2536; Thomson, 1995) Piaget (1962) ซึ่งเป็นผู้สร้างทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาและความคิด กำหนดให้เด็กวัยเรียนมีอายุ 7-11 ปี และเรียกเด็กในขั้นนี้ว่าเป็นวัยของการใช้ความคิดเชิงรูปธรรม (Concrete operational period) เด็กสามารถแยกแยะความคิดไว้หลายด้านในเวลาเดียวกัน และสามารถคิดย้อนกลับได้เมื่อมีปัญหาเข้าใจเหตุผลและที่ตามมาแต่การคิดแก้ปัญหาอย่างอาศัยเหตุและผลในสื่อที่เป็นรูปธรรมและขึ้นกับประสบการณ์ที่เด็กได้เรียนรู้มา (Piaget, 1962)

ลักษณะสำคัญของเด็กวัยนี้ เด็กจะแสดงลักษณะเฉพาะตัว (Individuality) มากขึ้น แสดงให้เห็นความแตกต่างในลักษณะท่าทางการแสดงออก ความคิด ลักษณะของร่างกายแตกต่างจากเด็กคนอื่น แม้ว่าเด็กมีลักษณะเฉพาะตัวมากขึ้น แต่เด็กมีแนวโน้มพฤติกรรมและแนวความคิดไปตามกลุ่มเพื่อนของชุมชนที่เด็กอาศัยอยู่ (อัมพล สุอำพัน, 2538) เด็กจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือในการยอมรับตนเอง ให้ฝึกความรับผิดชอบและส่งเสริมการตัดสินใจด้วย

ตนเอง โดยมีผู้ใหญ่ให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด เพื่อให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง (Thomson, 1995)

เด็กวัยเรียนมีพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม ดังนี้

1. พัฒนาการทางด้านร่างกาย เด็กวัยเรียนเป็นวัยที่มีอัตราการพัฒนาทางด้านร่างกายช้ากว่าเด็กปฐมวัยและเด็กวัยรุ่นอัตราการเจริญเติบโตเป็นไปอย่างช้า แต่สม่ำเสมอจนถึงอายุ 10 ปี ร่างกายเพิ่มทางด้านส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง เด็กวัยนี้คล่องแคล่ว ว่องไวและแข็งแรง การพัฒนาในการใช้มือและขาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีผลต่อพัฒนาการด้านการเรียนรู้และสติปัญญา เด็กมีพลังงานมาก มีการเคลื่อนไหวมาก ชอบวิ่ง ชอบกระโดด และชอบปีนป่ายชอบทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ขาดความระมัดระวังจนอาจเกิดอุบัติเหตุได้บ่อยๆ (อุบลรัตน์ เฟิงสถิตย์, 2529; ประไพพรรณ ภูมิวุฒิสาร, 2536 และอัมพล สุอำพัน, 2538) เด็กวัยเรียนนี้มีความอยากรู้อยากเห็นและอยากพิสูจน์ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ทดลองทำสิ่งใหม่ๆ ทำให้เด็กมีทักษะทั้งในการเคลื่อนไหวและการตัดสินใจเพิ่มมากขึ้น (อุบลรัตน์ เฟิงสถิตย์, 2529 และศรีธรรม ฐานะภูมิ, 2535) รวมทั้งความสามารถ และความสนใจของเด็กจะขยายเขตกว้างขวางขึ้น (สุชา จันทรโสม, 2535) ดังนั้นการส่งเสริมการออกกำลังกาย และการเล่นกีฬาที่เหมาะสม จะช่วยพัฒนาทางด้านร่างกายทำให้เด็กมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์มากขึ้น ถ้าเด็กมีสุขภาพร่างกายอ่อนแอจะเป็นปมด้อยนำไปสู่การมีปัญหาด้านสุขภาพจิตได้ (ศรีธรรม ฐานะภูมิ, 2535) ความบกพร่องทางร่างกายที่มีผลกระทบต่อจิตใจของเด็กวัยนี้ เด็กที่อ่อนแอ หรือเจ็บป่วยเรื้อรัง และเด็กที่มีร่างกายบกพร่อง ส่วนมากมีปฏิกิริยาโต้ตอบต่อคนอื่นในทางถอยหนี ซ้ำอัย แต่มีเด็กบางคนแสดงออกโดยวิธี ตื้อรั้น ก้าวร้าว

2. พัฒนาการด้านสติปัญญา เด็กวัยเรียนมีพัฒนาการทางด้านสติปัญญาเพิ่มมากขึ้น และรวดเร็ว เพราะกระบวนการรู้คิด (Cognitive process) และสังคมของเด็กจะพัฒนาสูงขึ้น และซับซ้อนมากขึ้น ทำให้เด็กพร้อมที่จะเรียนรู้บทเรียน และสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น ซึ่งการเรียนรู้ของเด็กขึ้นกับปัจจัยอื่นๆ อีก เช่น แรงจูงใจ ความพร้อมของเด็ก ความสนใจ โอกาสที่ได้ลงมือทำเอง เป็นต้น (อัมพล สุอำพัน, 2538)

ตามแนวคิดของ Piaget เรียกเด็กในระบายนีว่า ระยะเวลาของการแก้ปัญหาด้วยเหตุผล และสิ่งที่เป็นรูปธรรม ส่วน Bruner เรียกระบายนีว่า ระยะเวลาการแก้ปัญหาโดยการใช้สัญลักษณ์ทั้ง Piaget และ Bruner มีความเห็นร่วมกันว่า เด็กวัยนี้จะเปลี่ยนความคิดจากความคิดที่เฉพาะเจาะจงไปสู่ความคิดที่กว้างขึ้น และเด็กสามารถจะนึกแก้ปัญหาโดยมีความคิดเกิดขึ้นในใจ และนำความคิดนั้นออกมาใช้แก้ปัญหาได้ รู้ถึงความสัมพันธ์ของสิ่งหนึ่งต่ออีกสิ่งหนึ่ง แต่ความสามารถที่เกิดขึ้นใหม่อยู่กับประสบการณ์ คือเด็กยังไม่สามารถคิดแก้ปัญหาใหม่ที่ยัง

ไม่เคยเกิดขึ้นกับเด็กได้ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กมีความสามารถในขอบเขตที่จำกัด (ประไพพรรณ ภูมิวุฒิสาร, 2536)

3. **ทางด้านภาษา** การพูด การอ่าน เด็กจะมีพัฒนาการอย่างรวดเร็ว สามารถใช้คำต่าง ๆ มาแสดงกิริยาอาการ หรือท่าทางที่แสดงในวัยเด็กเล็ก เด็กวัยเรียนได้เรียนรู้ที่จะใช้ภาษาในการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพและเพื่อการเรียนรู้ ทักษะ และการอ่านเพิ่มขึ้น

4. **พัฒนาการทางด้านอารมณ์** การเกิดอารมณ์และการแสดงอารมณ์นั้น มีพื้นฐานมาจากลักษณะพื้นฐานทางอารมณ์ ซึ่งมีประจำตัวมาแต่กำเนิดจากการเลียนแบบจากสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่ได้พบเห็นและจากการเรียนรู้โดยตรงกับสิ่งต่าง ๆ เด็กจะค่อยๆ พัฒนา รู้จักยับยั้งใจ ไม่แสดงความรู้สึกออกมาเป็นพฤติกรรมไม่ดีทันที ะมัดระวังความรู้สึกที่ผู้อื่นมีต่อตน อารมณ์กลัวจะดีขึ้นตามวัยที่ผ่านไป คือ เลิกกลัวในสิ่งที่ไม่มีความอันตราย และจะกลัวในสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เช่น กลัวความอดอยากกลัวไม่มีเพื่อน กลัวเรียนไม่ดี เป็นต้น (สุวดี ศรีเลนณวัติ, 2530) เด็กจะค่อยๆ สำนึกได้ว่า การอยู่ร่วมกับผู้อื่นนั้นต้องไม่ทำความลำบากหรือความเดือดร้อนให้ผู้อื่นและเด็กรู้ว่าแต่ละคนมีความสามารถไม่เท่ากันความเข้าใจนี้จะทำให้เด็กสามารถควบคุมความรู้สึกได้ดี พัฒนาการทางอารมณ์นี้ เด็กควรได้รับการสนับสนุนจากบิดา มารดา ครู เพื่อให้มีการปรับตัวได้ดีขึ้น

5. **พัฒนาการด้านสังคม** เด็กวัยเรียนจะมีความสนุกสนานแบบเด็กๆ พร้อมกับมีความรับผิดชอบแบบผู้ใหญ่ เนื่องจากอยู่ในสังคมที่กว้างขึ้น มีความคิดแ่งมุมอื่นๆ เพิ่มขึ้น สามารถคิดแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างรอบคอบขึ้น มีความเห็นใจและเข้าใจผู้อื่นมากขึ้น ชอบจับกลุ่มระหว่างเพื่อนเพศเดียวกัน เพื่อนจะมีอิทธิพลต่อเด็กในระยะนี้มาก เด็กจะพยายามรวมกลุ่มกันและสร้างโครงสร้างของกลุ่ม รวมทั้งมาตรฐานและแนวปฏิบัติของตนภายในกลุ่มโดยเลียนแบบในสังคมของผู้ใหญ่ (ประไพพรรณ ภูมิวุฒิสาร, 2531) เด็กจะมีความสนุกสนานในการเล่น มีความสนใจใคร่รู้และชอบสิ่งแปลกใหม่ (สุวดี ศรีเลนณวัติ, 2530)

จากการพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม จะมีผลต่อการรับรู้เกี่ยวกับสุขภาพของเด็กวัยเรียน ได้มีผู้สนใจศึกษา พัฒนาการในการรับรู้เกี่ยวกับร่างกายและสุขภาพของเด็กวัยเรียน ดังนี้ Nagy and Gelbert (Nagy and Gelbert, 1973 cited in Tacket and Hunsberger, 1981) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้ของเด็กวัยเรียนด้านร่างกาย พบว่าเด็กรับรู้เกี่ยวกับร่างกายในแง่เนื้อหาและหน้าที่ของส่วนต่างๆ ของร่างกาย จากการสัมภาษณ์และวาดรูป ทราบว่าเด็กคิดเกี่ยวกับร่างกายตามหน้าที่และตำแหน่งที่อยู่ ดังนี้

เด็กวัยเรียนตอนต้น (6-7 ปี) รับรู้เช่นเดียวกับเด็กวัยก่อนเรียน คือ ร่างกายจะอยู่ตรงกลางตรงที่นำอาหารเข้าสู่ร่างกาย ดังนั้นร่างกายจะประกอบด้วย อาหาร น้ำ ปัสสาวะ และ อุจจาระ นอกจากนี้ เด็กช่วงอายุนี้นี้ ยังรับรู้เกี่ยวกับ กระดูก สมอง และตา เป็นส่วนต่างๆ ของร่างกายด้วย

เด็กวัยเรียนตอนกลาง (8-10 ปี) พิจารณาที่ส่วนต่างๆ ของร่างกาย ได้แก่ กล้ามเนื้อ กระดูก หัวใจและเส้นเลือด และบ่งชี้ว่าตาและสมองทำด้วยกระดูก ตำแหน่งของกระดูกที่อยู่ต่ำกว่า มีขนาดโตกว่าปกติ และยังเขียนรูปตัวไว้ด้วย นอกจากนี้ยังบอกด้วยว่าหัวใจสัมพันธ์กับการหายใจ

เด็กวัยเรียนตอนปลาย (11-12 ปี) เด็กวัยนี้บ่งชี้เช่นเดียวกับเด็กวัยตอนกลาง แต่ตำแหน่งอวัยวะที่อยู่และขนาดใกล้เคียงความจริงมากกว่า ยกเว้นกระดูกอาหารที่มีขนาดโตและอยู่ต่ำกว่าปกติ เด็กวัยนี้เริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างปอด หัวใจ ในการไหลเวียนโลหิต

จากพัฒนาการเด็กตั้งที่กล่าวมาแล้ว พบว่าเด็กวัยเรียนเป็นวัยที่มีการเคลื่อนไหวทางด้านร่างกายที่รวดเร็ว แต่ยังคงขาดความระมัดระวัง และความคล่องตัว ชอบการเล่นแบบจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นและจากการเรียนรู้โดยตรงกับสิ่งต่าง ๆ ชอบเล่นสนุกสนานตามวัย จะเห็นได้ว่าเด็กวัยเรียนเป็นวัยที่เสี่ยงต่อการได้รับบาดเจ็บจากการเกิดอุบัติเหตุสูง

ทางด้านพัฒนาการด้านสติปัญญาจะเพิ่มมากขึ้นและรวดเร็ว เพราะกระบวนการรู้คิด (Cognitive process) และสังคมของเด็กจะพัฒนาสูงขึ้น และซับซ้อนมากขึ้น ทำให้เด็กพร้อมที่จะเรียนรู้บทเรียน และสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น มีความรับผิดชอบแบบผู้ใหญ่ มีความคิดแ่งมุมอื่นๆ เพิ่มขึ้น สามารถคิดแก้ไขเหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างรอบคอบขึ้น มีความเห็นใจและเข้าใจผู้อื่นมากขึ้น ชอบจับกลุ่มระหว่างเพื่อนเพศเดียวกัน เพื่อนจะมีอิทธิพลต่อเด็กในระยษนี้มาก เด็กจะพยายามรวมกลุ่มกัน และสร้างโครงสร้างของกลุ่ม ดังนั้น การจะสอนให้เด็กวัยนี้เกิดการเรียนรู้และปรับพฤติกรรมเพื่อการป้องกันอุบัติเหตุ ต้องอาศัยกระบวนการชักจูงที่มีข้อมูลที่ชัดเจน และเป็นรูปธรรม โดยอาศัยทฤษฎีที่เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ โดยเน้นที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายใน มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงนำแนวคิด ทฤษฎีของ Bandura มาปรับใช้ร่วมกับ การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านตัวแบบ เพื่อชักจูงให้เด็กเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ต่อไป

3. แนวคิดการส่งเสริมพฤติกรรมการป้องกันการเกิดอุบัติเหตุในเด็กวัยเรียน

ในอดีตการเกิดภยันตรายโดยไม่ได้คาดคิดเรียกว่า อุบัติเหตุ ซึ่งคำว่าอุบัติเหตุแฝงไว้ด้วยความหมายของการที่มนุษย์ไม่สามารถจะคาดการณ์ ควบคุมสถานการณ์ หรือป้องกันได้ แนวคิดเดิมนี้นับเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการศึกษาและรณรงค์ป้องกันอุบัติเหตุอย่างเป็นระบบด้วยระเบียบทางวิทยาศาสตร์ ในปัจจุบันมีการศึกษาพบว่า แนวคิดใหม่ที่ภยันตรายจากอุบัติเหตุสามารถป้องกันล่วงหน้าได้ โดยกลวิธีหลากหลายรูปแบบ เช่น การให้ความรู้ คำแนะนำ ตลอดจนใช้เครื่องมือต่าง ๆ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการศึกษาป้องกันอุบัติเหตุจึงพยายามใช้คำว่า "ภยันตราย" แทนคำว่า "อุบัติเหตุ" เพื่อให้มีความหมายสอดคล้องกับกับแนวคิดที่ว่า "มนุษย์ชาติจะต้องพยายามช่วยกันรณรงค์ป้องกันภยันตรายต่างๆโดยเฉพาะภยันตรายที่เกิดขึ้นกับเด็ก" (Borowsky, 1996 อ้างถึงใน วิบูลย์ วีระอาชากุล, 2542) แต่ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยยังใช้คำว่าอุบัติเหตุเนื่องเป็นการง่ายต่อการใช้ภาษา กับเด็กวัยเรียนกลุ่มตัวอย่าง

เช่นเดียวกับแนวคิดของศูนย์วิจัยเพื่อสร้างเสริมความปลอดภัยและป้องกันการบาดเจ็บในเด็ก (2546) ที่กล่าวไว้ว่าการป้องกันการบาดเจ็บเป็นวิธีที่ลดการบาดเจ็บในเด็กอย่างได้ผล สามารถทำได้หลายวิธีตามสาเหตุของการบาดเจ็บ การตาย และปัจจัยเสี่ยง เช่น การป้องกันการจมน้ำ ซึ่งเป็นสาเหตุการตายอันดับหนึ่งในเด็กอายุ 1-14 ปี ซึ่งสามารถป้องกันได้โดยการรณรงค์สร้างความตระหนักแก่ผู้ดูแลเด็ก การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน การสอนทักษะการป้องกันการจมน้ำ และการว่ายน้ำแก่เด็ก การสอนทักษะการกู้ชีพฉุกเฉินให้แก่ครอบครัวและชุมชนซึ่งหากทำถูกวิธีจะมีส่วนช่วยชีวิต ลดความรุนแรงของการจมน้ำได้อย่างมาก ส่วนการป้องกันอุบัติเหตุจราจร สามารถทำได้โดยรณรงค์การใช้อุปกรณ์เสริมความปลอดภัย เช่น หมวกนิรภัย และที่นั่งนิรภัย การใช้เข็มขัดนิรภัยในรถยนต์ และในเด็กที่อายุน้อยกว่า 10 ปี ต้องนั่งที่นั่งตอนหลังเท่านั้น เพราะจะทำให้ลดความเสี่ยงลง 5 เท่า การป้องกันการตายจากการถูกรถชนในเด็กเล็ก ทำได้โดยแยกพื้นที่เคลื่อนไหวของเด็กออกจากถนน ให้เด็กมีพื้นที่เล่นอย่างปลอดภัย สร้างทางเดินเท้าและทางข้ามที่ปลอดภัย สอนทักษะการใช้ทางเท้าและการข้ามถนนที่ปลอดภัยแก่เด็ก และการสร้างระบบลดความเร็วของรถในถนนชุมชน

จากแนวคิดดังกล่าวจึงควรมีการศึกษานาแนวทางที่จะป้องกันการเกิดอุบัติเหตุแก่เด็กเพื่อลดความสูญเสียทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นแก่เด็ก ครอบครัว สังคม และประเทศชาติต่อไป

4. พฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุของเด็กวัยเรียน

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ทำให้เกิดการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุกับเด็กวัยเรียน คือ พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเด็ก ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการบาดเจ็บได้ง่าย ในขณะที่เดียวกัน พฤติกรรมที่เหมาะสมจะช่วยให้เกิดความปลอดภัยได้แม้ในสิ่งที่ซึ่งอาจจะมีอันตรายได้มาก เช่น การว่ายน้ำในสระ การเล่นกีฬา การใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ แต่อันตรายจากอุบัติเหตุต่างๆ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงและป้องกันได้ หรืออย่างน้อย การมีพฤติกรรมที่เหมาะสมก็จะช่วยผ่อนหนักเป็นเบาได้ (จินตนา งามวิทยาพงศ์, 2535 อ้างถึงใน พรทิพย์ คำพอ, 2542) ซึ่งการป้องกันการเกิดอุบัติเหตุเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดเหตุ ดังนั้นจึงต้องย้อนกลับไปดูว่า อุบัติเหตุเกิดจากสาเหตุใด และพยายามที่จะป้องกันสาเหตุของอุบัติเหตุดังที่กล่าวมาแล้วเบื้องต้น ในเด็กวัยเรียนเนื่องจากพฤติกรรมของเด็กก็จะมีส่วนในการกำหนดความปลอดภัยของตัวเอง ดังนั้นการป้องกันอุบัติเหตุในเด็กจึงต้องสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมให้แก่เด็กนั่นเอง (พรทิพย์ คำพอ, 2542)

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงผลของการเรียนรู้ต่อพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุของเด็กวัยเรียน ซึ่งพฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นจะต้องส่งผลมาจากการสังเกตจากตัวแบบที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์เกิดขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ และความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุของเด็กวัยเรียน ดังนี้

พฤติกรรม (Behaviors) หมายถึงกิจกรรมที่มนุษย์กระทำ เป็นลักษณะการแสดงออกที่สังเกตเห็นได้ และไม่อาจสังเกตเห็นได้ เช่น การทำงานของหัวใจ การทำงานของกล้ามเนื้อ การเดิน การพูด การคิด ความรู้สึก ความชอบ ความสนใจ เป็นต้น (ประภาเพ็ญ สุวรรณ, 2526)

พฤติกรรม (Behaviors) หมายถึงปฏิกิริยาของสิ่งมีชีวิตที่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าทั้งภายในและภายนอกร่างกาย ซึ่งปฏิกิริยาตอบสนองหมายถึงการเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลง และเกิดภายในร่างกาย บุคคลอื่นอาจมองไม่เห็นถ้าไม่สังเกต หรือมีการแสดงออกอย่างเด่นชัด สำหรับพฤติกรรมของมนุษย์นั้นแบ่งออกได้ 3 แบบ (ฉวีวรรณ สัตยธรรม, 2540)

1. พฤติกรรมที่กระทำโดยอัตโนมัติ (Reflex action) เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาในทันทีทันใดเมื่อมีสิ่งเร้า เช่นกระโดดทันทีเมื่อเหยียบตะปู ยกมือขึ้นทันทีเมื่อถูกของร้อน

2. พฤติกรรมที่กระทำโดยตั้งใจ (Goal - directed behavior) กระทำจากสาเหตุ 2 ประการคือ เมื่อมีความต้องการเกิดขึ้น หรือมีการเปลี่ยนแปลงภายในร่างกาย และเมื่อให้ความต้องการได้รับการตอบสนอง และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหมดไป จะเกิดความพึงพอใจ

3. พฤติกรรมเมื่อเกิดความคับข้องใจ (Behavior as a response to frustration) พฤติกรรมนี้ไม่สนองความต้องการและกระทำโดยไม่มีวัตถุประสงค์แน่นอน

นักจิตวิทยาเชื่อว่า พฤติกรรมสามารถที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้โดยอาศัยหลักของการปรับพฤติกรรม (Behavior modification) หรือพฤติกรรมบำบัด (Behavior therapy) (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2543) การปรับพฤติกรรมเป็นวิธีการแก้ไขและพัฒนาพฤติกรรมที่ดำเนินการได้ง่าย และมีประสิทธิภาพ

วิธีการประเมินพฤติกรรม (Methods of behavior assessment)

วิธีการประเมินพฤติกรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน (Cone, 1978 อ้างถึงใน สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2543) ได้แก่

1. วิธีการประเมินโดยตรง (Direct methods of assessment) ซึ่งประกอบด้วย
 - 1.1 การสังเกตพฤติกรรม (Observation)
 - 1.2 การสังเกตและบันทึกพฤติกรรมตนเอง (Self – monitoring)
 - 1.3 การวัดผลที่เกิดขึ้น (Measurement of product)
 - 1.4 การวัดสรีระ (Physiological measures)
2. วิธีการประเมินทางอ้อม (Indirect methods of Assessment) ซึ่งประกอบด้วย
 - 2.1 การสัมภาษณ์ (Interview)
 - 2.2 การรวบรวมข้อมูลจากบุคคลอื่น (Information from other people)
 - 2.3 การรายงานตนเอง (Self report)

1. วิธีการประเมินโดยตรง (Direct methods of assessment)

วิธีการประเมินโดยตรง เป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ในจิตวิทยา กลุ่มพฤติกรรมนิยม เนื่องจากวิธีการประเมินโดยตรงนี้ จะทำให้เราสามารถบอกถึงลักษณะของพฤติกรรมโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการตีความ ซึ่งวิธีการประเมินโดยตรงที่นิยมกันมากมีอยู่ด้วยกัน 4 วิธี

1.1 การสังเกตพฤติกรรม (Observation) การสังเกตพฤติกรรมจัดได้ว่าเป็นวิธีการประเมินพฤติกรรมที่ได้รับการยอมรับมากที่สุด และเป็นวิธีการที่ใช้ในการประเมินพฤติกรรมซึ่งการสังเกตพฤติกรรมนี้สามารถดำเนินการได้ใน 2 สภาพการณ์ คือในสภาพการณ์ที่เป็นธรรมชาติ และในสภาพการณ์ที่จัดขึ้นในคลินิก

1.2 การเตือนตนเอง (Self – monitoring) นักปรับพฤติกรรมพบว่า มีพฤติกรรมอีกเป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถสังเกตและบันทึกได้โดยบุคคลอื่น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า

บางพฤติกรรมนั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผู้สังเกตไม่ได้อยู่ในสถานการณ์ขณะนั้น หรืออาจเป็นเพราะว่าพฤติกรรมนั้นเป็นพฤติกรรมส่วนตัวที่ผู้สังเกตจะไม่มีทางที่จะเข้าไปสังเกตได้เลย นอกจากนี้ยังมีพฤติกรรมอีกลักษณะหนึ่งที่ผู้สังเกตมาสามารถที่จะสังเกตเห็นได้เลย คือพฤติกรรมภายใน (Covert behavior) ซึ่งพฤติกรรมภายในเหล่านี้ถ้าผู้กระทำไม่รายงานให้ทราบจะไม่มีใครได้รู้เลยว่ามีอะไรเกิดขึ้นภายในตัวบุคคลนั้นจนกว่าพฤติกรรมดังกล่าวจะแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมภายนอก ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาที่รุนแรงขึ้นแล้วก็ได้ ดังนั้นนักปรับพฤติกรรมจึงมีความคิดว่าน่าจะให้ผู้กระทำพฤติกรรมเป็นผู้สังเกต และบันทึกพฤติกรรมตนเองซึ่งเรียกว่าการเตือนตนเอง (Self monitoring) เป็นการเปลี่ยนความรับผิดชอบในการเก็บรวบรวมข้อมูล และการปรับพฤติกรรมไปให้แก่ผู้ที่จะได้รับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ทำให้ผู้ที่ถูกปรับพฤติกรรมนั้นเกิดความตระหนักถึงพฤติกรรมของตนเองว่า เป็นอย่างไรมีผลกระทบต่อใครบ้างความตระหนักในตนเองนี้เองก็จะช่วยทำให้พฤติกรรมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไป และการสังเกต และการบันทึกพฤติกรรมตนเองนั้น ถ้าได้รับการฝึกฝนจนเกิดความเคยชิน แล้วก็อาจสามารถนำมาใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ซึ่งจะช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้อยู่ในสถานการณ์ที่เหมาะสมได้

1.3 การวัดผลที่เกิดขึ้นของพฤติกรรม (Measurement of product) การวัดผลที่เกิดขึ้นของพฤติกรรม ดูเหมือนว่าจะเป็นการประเมินที่ดูง่ายและสะดวกมากที่สุดเนื่องจากไม่จำเป็นต้องฝึกผู้สังเกตหรือผู้รวบรวมข้อมูลเป็นกรณีพิเศษ เพียงแต่นำผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำพฤติกรรมของบุคคลบันทึกรวบรวมเท่านั้น โดยไม่จำเป็นต้องนำไปเกี่ยวข้องหรือรบกวนการกระทำของบุคคลเป้าหมายเลย

1.4 การวัดสรีระ (Physiological measures) การวัดสรีระนั้นมีวัตถุประสงค์ที่จะดูการเปลี่ยนแปลงทางสรีระของบุคคล เมื่อต้องเผชิญกับสิ่งเร้าต่าง ๆ การวัดทางสรีระเพิ่งจะเริ่มเข้ามามีบทบาทในการประเมินพฤติกรรมเมื่อไม่นานมานี้เอง โดยในระยะแรกๆ รู้จักกันในนามของการป้อนกลับทางชีวภาพ (Biofeedback) ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีการนำมาใช้ทั้งในด้านของการประเมินพฤติกรรม การบำบัดพฤติกรรมไปพร้อมๆกัน

การวัดทางสรีระมีจุดเด่นอยู่ตรงที่ผลที่ได้จากการวัด นั่นคือผู้ถูกวัดจะรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของตนทันที อีกทั้งผลที่ได้นั้นค่อนข้างจะมีความเที่ยงสูงมาก

2. วิธีการประเมินทางอ้อม (Indirect methods of assessment)

วิธีการประเมินทางอ้อมจัดได้ว่าเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในการประเมินทางจิตวิทยาโดยทั่วไป แต่ก็จัดได้ว่าเป็นวิธีการที่มีปัญหามากที่สุดในการใช้เช่นกัน เนื่องจากข้อมูลที่ได้จากการประเมินนั้นไม่มีความหมายด้วยตัวของมันเอง หากแต่จะต้องผ่านกระบวนการตีความ ซึ่งอาจจะตีความถูกหรือผิดก็ได้ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความตรง (Validity) และความเที่ยง

(Reliability) ของเครื่องมือที่ใช้เป็นหลัก วิธีการประเมินทางอ้อมที่นิยมใช้กันมากที่สุดมีอยู่ด้วยกัน 3 วิธี ดังต่อไปนี้

2.1 การสัมภาษณ์ (Interview) การสัมภาษณ์จัดได้ว่าเป็นวิธีการประเมินทางอ้อมที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการประเมินและวิเคราะห์พฤติกรรมเพราะอาจทำให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นที่จะนำไปกำหนดพฤติกรรมเป้าหมายเพื่อกำหนดขอบเขตในการรวบรวมข้อมูล

2.2 การรวบรวมข้อมูลจากบุคคลอื่น (Information from other people) ในบางครั้งนักปรับพฤติกรรมเองไม่สามารถที่จะรวบรวมข้อมูลจากบุคคลที่จะได้รับการปรับพฤติกรรมได้โดยตรง จำเป็นที่จะต้องรวบรวมข้อมูลจากบุคคลอื่นที่เป็นบุคคลที่จัดว่ามีความสำคัญ (Significant other) ต่อบุคคลที่จะได้รับการปรับพฤติกรรม บุคคลเหล่านี้อาจได้แก่ผู้ปกครอง เพื่อน สามี/ภรรยา หรือเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น ซึ่งวิธีการรวบรวมข้อมูลจากบุคคลอื่นนี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะใช้วิธีสัมภาษณ์เป็นหลัก

2.3 การรายงานตนเอง (Self report) การรายงานตนเองเป็นการที่บุคคลบอกว่าเขาสนใจอะไร มีเจตคติเช่นใด มีบุคลิกภาพอย่างไร ตลอดจนมีความรู้สึกนึกคิดเช่นใดวิธีการที่ใช้ในการรายงานตนเองนั้น ส่วนใหญ่มักจะใช้การทดสอบทางจิตวิทยา แบบสอบถาม หรือไม้กั้นจัดบันทึกประจำวัน วิธีการรายงานตนเองนี้มักจะไม่ได้รับการยอมรับในกลุ่มของนักปรับพฤติกรรมยุคแรกๆ เนื่องจากมีปัญหาทางด้านความตรง ความเที่ยง และความแม่นยำของเครื่องมือที่ใช้ในการรายงานตนเอง แต่ต่อมาที่เมื่อนักปรับพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความคิด อารมณ์และความรู้สึกได้แก่ ย้ำคิดย้ำทำ ความเครียด ความวิตกกังวล เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้เราไม่สามารถที่จะสังเกตเห็นได้ อีกทั้งอิทธิพลของแนวความคิดของนักจิตวิทยากลุ่มปัญญานิยม เริ่มเข้ามามีบทบาทในการปรับพฤติกรรม เครื่องมือที่ใช้ในการรายงานตนเองจึงได้พัฒนาขึ้นมาอย่างมากมาย เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของนักปรับพฤติกรรมโดยที่เครื่องมือเหล่านั้นจะเน้นที่พฤติกรรมที่จำเพาะเจาะจง และสภาพการณ์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมนั้นโดยตรง ดังนั้นนักปรับพฤติกรรมจึงต้องระมัดระวังเป็นอย่างมากในการใช้การรายงานตนเอง ทางที่ดีควรจะใช้ร่วมกับวิธีการประเมินแบบอื่นๆด้วยเพื่อที่จะให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนขึ้น สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการประเมินพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุของเด็กวัยเรียนโดยการ

1) การเตือนตนเอง (Self – monitoring) โดยวิธีการลงบันทึกภายหลังการเรียนรู้อ่านตัวแบบลงในแบบบันทึกกิจกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

2) การสังเกตพฤติกรรม (Observation) โดยการใช้เครื่องมือการทดลองที่ผู้วิจัยให้แก่ผู้ปกครองของเด็กวัยเรียน และครูประจำชั้น จำนวน 2 ชุดในสัปดาห์ที่ 2 ของการทดลองเพื่อให้ผู้ปกครองสังเกตพฤติกรรมของเด็กวัยเรียนระหว่างการทดลอง

3) การวัดผลที่เกิดขึ้นของพฤติกรรม (Measurement of product) โดยการใช้แบบสอบถามเพื่อวัดพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุ

ในส่วนของ การป้องกันอุบัติเหตุ หมายถึงการป้องกันไม่ให้เกิดเหตุ ดังนั้นในการป้องกันอุบัติเหตุต้องย้อนกลับไปดูว่า อุบัติเหตุเกิดจากสาเหตุใด และต้องพยายามป้องกันและลดสาเหตุการเกิดอุบัติเหตุเหล่านั้นให้ได้ (พรณี รัตนธรรม, 2543)

Wong (2000) กล่าวว่าปัจจัยเสี่ยงในการเกิดอุบัติเหตุในเด็กวัยเรียนนั้นมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการและบุคลิกภาพของเด็กเนื่องจากเด็กวัยนี้มีความอิสระ ชอบเสี่ยงภัย ชอบผจญภัย และชอบเรียนรู้ในสิ่งใหม่ๆ มีความยึดมั่นในตนเอง และยึดมั่นเพื่อนวัยเดียวกัน และเชื่อถือกลุ่ม ดังนั้นการสอนให้เด็กเกิดพฤติกรรมและเกิดการแสดงออกที่เหมาะสมจะช่วยลดภาวะเสี่ยงแก่เด็กได้ ดังนั้นการป้องกันอุบัติเหตุในเด็กวัยเรียนนั้นต้องอาศัยความรอบคอบตั้งแต่ที่บ้าน ครอบครัวควรต้องเพิ่มความระมัดระวัง และที่สำคัญคือการสอนเด็กให้เรียนรู้ถึงวิธีการป้องกันอันตรายจากอุบัติเหตุต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสอนเกี่ยวกับการรัดเข็มขัดนิรภัยขณะนั่งรถ การสวมหมวกนิรภัยขณะปั่นจักรยาน มีความระมัดระวัง และสอนไม่ให้กลัว มีการสอนเด็กในการฝึกว่ายน้ำ การนั่งเรือที่ถูกต้อง รวมถึงการสอนช่วยฟื้นคืนชีพด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมไม่มีเอกสารที่กำหนดชัดเจนว่าพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุของเด็กวัยเรียนนั้นควรเป็นอย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุของเด็กวัยเรียนให้สอดคล้องกับแนวคิดของ Bandura ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อเด็กวัยเรียนจากแนวคิดของ Bandura ซึ่งได้เสนอปัจจัยความสัมพันธ์แบบมีเงื่อนไข และความแตกต่างระหว่างการรับรู้ความสามารถของตนเอง และความคาดหวังในผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นบุคคลจะกระทำพฤติกรรมหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าตนเองรับรู้ว่ามีความสามารถมากพอที่จะกระทำพฤติกรรมนั้นหรือไม่ และเมื่อกระทำพฤติกรรมนั้นแล้วจะได้ผลตามที่ตนเองต้องการหรือไม่ และคาดหวังว่าตนเองมีความสามารถมากพอที่จะกระทำพฤติกรรมนั้นหรือไม่ถ้าบุคคลเรียนรู้ว่าการกระทำนั้นทำให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ซึ่งความคาดหวังต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมี 3 ด้าน ดังนี้

- คือ
- ผลลัพธ์ด้านร่างกาย คือ การแสดงพฤติกรรมเพื่อการป้องกันอุบัติเหตุในชีวิตประจำวัน
- ผลลัพธ์ด้านสังคม คือ การชักชวนเพื่อนให้แสดงพฤติกรรมเพื่อการป้องกันอุบัติเหตุในชีวิตประจำวัน การบอกกล่าวพ่อแม่ ผู้ปกครองให้แสดงพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุในชีวิตประจำวัน
- ผลลัพธ์ด้านการประเมินตนเอง คือ การแสดงความรู้สึกว่าตนเองสามารถแสดงพฤติกรรมป้องกันอุบัติเหตุที่เหมาะสมได้ เช่น การไม่ลอกเลียนแบบพฤติกรรมที่เสี่ยงภัย เป็นต้น

5. การเรียนรู้ผ่านตัวแบบ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงผลของการเรียนรู้ผ่านตัวแบบต่อพฤติกรรม การป้องกันอุบัติเหตุของเด็กวัยเรียน ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ดังนี้

Hilgard and Bower (1966) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเป็นผลจากการฝึกฝนและประสบการณ์แต่มิใช่ผลจากการตอบสนองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น สัญชาตญาณ วุฒิภาวะ หรือจากการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวของร่างกาย เช่น ความเมื่อยล้า เป็นต้น

Good (1995) กล่าวว่า การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงการตอบสนอง หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งเกิดจากประสบการณ์เป็นบางส่วนหรือทั้งหมด

การเรียนรู้คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรในลักษณะที่เพิ่มขึ้นของพฤติกรรมซึ่งเกิดจากการฝึกฝน หมายถึง ถ้ามนุษย์เกิดการเรียนรู้จะทำให้คนนั้นมีพฤติกรรมอย่างถาวร พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงนั้นต้องอาศัยการฝึกฝน ไม่ใช่เกิดจากธรรมชาติ (ทรงพล ภูมิพันธ์, 2538)

ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การพัฒนาความสามารถของพฤติกรรม ทำให้มีการปฏิบัติที่เป็นพฤติกรรมพึงประสงค์ได้ วิธีการให้ความรู้แก่เด็กวัยเรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และปรับพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการมีความจำเป็นจะต้องพิจารณาให้เหมาะสม การใช้สื่อมาช่วยเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ก็มีความสำคัญ สื่อที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ ให้เด็กเข้าใจในสิ่งที่เรานามธรรม โดยการถ่ายทอดออกมาให้เป็นรูปธรรมได้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กวัยเรียนนั้น ควรมีความชัดเจน และสามารถกระตุ้นให้เด็กมองเห็นเป็นแบบอย่างได้อย่างชัดเจน

รูปแบบที่เหมาะสมสำหรับเด็กวัยเรียนในการส่งเสริมการเรียนรู้รูปแบบหนึ่งคือ การเรียนรู้ผ่านตัวแบบ จากแนวคิดของแบนดูรา (Bandura) กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์จะเป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน พฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้จากตัวแบบ การที่บุคคลได้เห็นพฤติกรรมแปลกใหม่ที่เหมาะสมจากผู้อื่น ทำให้ช่วยชี้นำการกระทำของเขาได้ โดยบุคคลจะเลือกกระทำพฤติกรรมที่ได้รับผลทางบวก และหลีกเลี่ยงที่ได้รับผลทางลบ การเรียนรู้อาจได้จากการประสบการณ์ตรงหรืออ้อมก็ได้ ซึ่งวิธีการเรียนรู้ของบุคคลมี 2 วิธีคือ (Bandura, 1997)

1. การเรียนรู้จากผลกรรม คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงว่า การกระทำใดจะทำให้เกิดผลกรรมใด ซึ่งผลกรรมมีทั้งทางบวกและทางลบ กระบวนการเหล่านี้จะทำหน้าที่ 3 ประการคือ

1.1 ทำหน้าที่ให้ข้อมูล (Informative function) การเรียนรู้ของมนุษย์จากการกระทำ การตอบสนอง มนุษย์จะสังเกตผลของการกระทำด้วยการสังเกตความแตกต่างของผลนั้น ทำให้รู้

ว่าการกระทำในสถานการณ์ใดก่อให้เกิดผลกรรมอย่างไร และข้อมูลทางด้านนี้จะเป็นแนวทางในการกำหนดการกระทำของมนุษย์ต่อไปในอนาคต

1.2 ทำหน้าที่จูงใจ (Motivation function) หมายถึง ความเชื่อต่อการคาดหวังในผลกรรม ผลกรรมใดที่ได้รับความพึงพอใจจะทำให้เกิดการจูงใจในการกระทำมาก ตรงข้ามกับผลกรรมที่ไม่ได้รับความพอใจแรงจูงใจต่ำ บุคคลจะหลีกเลี่ยงการกระทำนั้น

1.3 ทำหน้าที่เสริมแรง (Reinforcing function) การตอบสนองที่ได้รับการเสริมแรง การกระทำนั้นมีแนวโน้มที่จะเกิดได้อีก

2. การเรียนรู้จากการเลียนแบบ หรือการเรียนรู้โดยการสังเกต เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ทางอ้อม ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยบุคคลจะสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบหรือบุคคลอื่นว่ากระทำพฤติกรรมใดแล้วได้ผลอย่างไร และสร้างความคิดว่าจะสร้างพฤติกรรมใหม่ได้อย่างไร ความคิดนี้จะถูกประมวลเป็นข้อมูลไว้ใช้สำหรับเป็นแนวทางในการแสดงพฤติกรรมของตนต่อไปในอนาคต การเรียนรู้จากตัวแบบยังเป็นผลมาจากการสังเกต การฟัง หรือจากการอ่านเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคลอื่น หรือสัญลักษณ์แทนบุคคล การเรียนรู้ในการแสดงออกพฤติกรรมของเราเนื่องมาจากการสังเกตตัวแบบ (Modeling) และลอกเลียนแบบ จากพฤติกรรมตัวแบบนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกแล้วได้รับการเสริมแรง ในการศึกษาของแบนดูรา และคณะ (Bandura et al., 1961, 1963a, 1963b อ้างถึงใน สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2536) ศึกษาพฤติกรรมก้าวร้าวของเด็กโดยการให้เด็กดูตัวแบบทั้งตัวจริงและภาพยนตร์ พบว่าเด็กที่ได้ดูตัวแบบนั้นจะมีพฤติกรรมก้าวร้าวตามแบบที่เด็กได้ดู

5.1 กระบวนการเรียนรู้ผ่านตัวแบบ

การเรียนรู้และเลียนแบบพฤติกรรมของตัวแบบของบุคคล เป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต ต้องอาศัยกระบวนการ 4 ประการ (Bandura, 1977: 22-29; 1997) คือ

1) กระบวนการใส่ใจ หรือ ความสนใจของบุคคลต่อตัวแบบ (Attention process) ซึ่งกล่าวว่าบุคคลจะไม่สามารถเรียนรู้โดยการสังเกตได้ ถ้าปราศจากความตั้งใจและสนใจที่จะรับรู้กระบวนการใส่ใจ เป็นการตัดสินใจว่าจะเลือกสังเกตสิ่งใด ซึ่งเป็นความเด่นชัดของอิทธิพลจากตัวแบบ ข้อมูลที่จะได้รับจากตัวแบบต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับทักษะทางสติปัญญา การรับรู้ และคุณลักษณะของผู้สังเกต ได้แก่ ความสามารถในการรับรู้ และแปลความหมายของผู้สังเกต ลักษณะหรือการแสดงออกของตัวแบบ ซึ่งตัวแบบจะต้องเป็นบุคคลที่ผู้สังเกตเห็นว่ามี ความสำคัญต่อตัวของเขาเอง นอกจากนี้ความสนใจยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้สังเกต ตลอดจนความคล้ายคลึงกันในสภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของตัวแบบกับผู้สังเกต ตลอดจน

ความคล้ายคลึงกันในสภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของตัวแบบกับผู้สังเกตอีกด้วย กระบวนการใส่ใจของบุคคลที่มีต่อตัวแบบขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการ ได้แก่ ลักษณะของตัวแบบที่เสนอ เช่น ชนิดของสื่อการจัดระบบ การเสนอตัวแบบ ฯลฯ ลักษณะของพฤติกรรม เช่น เป็นพฤติกรรมที่ไม่ซับซ้อนลักษณะของตัวแบบ เช่น อายุ และเพศของตัวแบบ ตัวแบบมีความเชี่ยวชาญในเรื่องใดก็จะทำให้ผู้สังเกตให้ความสนใจมาก ฯลฯ ลักษณะของผู้สังเกต เช่น มีความสามารถในการรับรู้ เป็นคนตื่นตัวมีความต้องการที่จะได้รับการเสริมแรงนั้น ฯลฯ ส่วนแนวคิดของ (Decker and Ntham (1985 อ้างถึงใน สุปรียา ตันสกุล, 2540) ซึ่งรวบรวมจากงานของ Bandura และคณะ ได้กล่าวถึงปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการของความสนใจของบุคคลที่มีต่อตัวแบบ เป็นข้อสรุปไว้ดังนี้

1. ลักษณะของตัวแบบ ต้องมีอายุ เพศ เชื้อชาติ ฯลฯ ใกล้เคียงกับผู้สังเกต มีความสามารถ ประสิทธิภาพสูง สถานภาพสูง
2. ลักษณะพฤติกรรมของตัวแบบ ต้องชัดเจน มีความหมายต่อผู้สังเกต ไม่ซับซ้อนเกินไป และสังเกตได้
3. ลักษณะการนำเสนอตัวแบบ การเสนอตัวแบบต้องทำให้เห็นพฤติกรรมที่ต้องการให้เป็นแบบโดยแสดงท่าทางให้เห็นจริงจัง เริ่มจากพฤติกรรมง่ายไปหายาก แสดงพฤติกรรมให้เห็นอย่างเพียงพอและทำซ้ำ มีรายละเอียดที่ไม่เกี่ยวข้องให้น้อยที่สุด และเมื่อเสนอตัวแบบที่แสดงแบบทางบวก ซึ่งอาจใช้หรือไม่ใช้การแสดงทางลบก็ได้
4. ลักษณะของผู้สังเกต ตัวแบบจะมีผลต่อผู้สังเกตเมื่อผู้สังเกตได้รับการสอน มีภูมิหลัง หรือเจตคติ คล้ายคลึงกับตัวแบบ ตัวแบบน่าดู ได้รับความสำคัญ และได้รับรางวัล หลังของความสัมพันธ์ที่สำคัญของกระบวนการนี้อยู่ที่รูปแบบของตัวแบบต่อบุคคล ซึ่งมีความพร้อมที่จะประเมิน และรูปแบบของพฤติกรรมของเขาในการสังเกต และการรับรู้

2) กระบวนการเก็บจำหรือความจำ (Detention process) เป็นกระบวนการของความจำ โดยบุคคลจะไม่สามารถได้รับอิทธิพลของการสังเกตพฤติกรรมตัวแบบได้มากนัก ถ้าเขาไม่สามารถจำมันได้จะเป็นการรวบรวมพฤติกรรมของตัวแบบที่สังเกตเห็นไว้ทุกครั้ง การเก็บจำเกี่ยวข้องกับกระบวนการของการแปลง และการสร้างข้อมูลขึ้นมาใหม่ เพื่อเป็นตัวแทนความจำ ในเหตุการณ์ในรูปแบบบังคับ และมโนภาพของตนเอง มโนภาพจะถูกแปลงมาจากข้อมูลเดิมซึ่งจะถูกเก็บไว้เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างการแสดงออกที่เหมาะสม ในขณะที่ข้อมูลเดิมถูกให้แสดงออกมาโดยการแปลงเป็นสัญลักษณ์ของตัวแบบโดยมีรหัสความจำ และการชักข้อมทางสติปัญญาเป็นรหัสข้อมูล รหัสที่ถูกสร้างให้เกิดขึ้นนี้อาจสร้างเป็นพฤติกรรมเฉพาะต่อความสามารถของผู้สังเกตที่จะสร้างสรรค์การแสดงออกใหม่ๆ ในสิ่งที่เหมาะสม ซึ่งเป็นแนวทางที่เคยพบเห็นหรือได้ยินมาจากพื้นฐานความคิด และความรู้สึกเดิม จะมีอิทธิพลต่อกิจกรรมที่แสดงออก หรือกระบวนการนี้ก็คือ การที่ผู้สังเกตนำแบบแผนของพฤติกรรมของตัวแบบที่สังเกตได้มาสร้างรูปแบบที่แน่ชัด โดยการลงรหัสซึ่งมี 2 ลักษณะคือ การเก็บจำในรูปแบบของมโนภาพ และการเก็บจำในรูปแบบของสัญลักษณ์ทางภาษา ซึ่งการลงรหัส 2 ลักษณะนี้จะช่วยให้จำง่ายและคงทน

แม้ผู้สังเกตจะเห็นตัวแบบในช่วงระยะเวลาอันสั้นก็ตาม การเก็บจำโดยการสร้างสัญลักษณ์ทางภาษา ทำให้ผู้สังเกตสามารถนำออกมาเป็นแนวทางการกระทำของตนในเวลาต่อมา โดยถ้าประสบการณ์ใหม่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมของผู้เรียนความจำจะคงทนถาวรมากขึ้น การจัดระบบความจำอย่างง่ายและรู้ถึงการชักจูงความจำช่วยทำให้ความจำช่วยทำให้ความจำไม่หายไป (Bandura, 1986) นอกจากนี้การเรียนรู้จากการสังเกต จะได้ผลดียิ่งขึ้นกับความสามารถในการจดจำรายละเอียดต่างๆ ของพฤติกรรม ซึ่งแต่ละคนมีความสามารถ ไม่เท่ากัน ยังขึ้นอยู่กับความยากง่าย และความสลับซับซ้อนของพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดง การเห็นตัวแบบแสดงบ่อยครั้งและมีโอกาสได้ฝึกฝนด้วยการกระทำตามตัวแบบ อาจเกิดขึ้นตามพฤติกรรมของตัวแบบโดยตรงทันที หรืออาจเกิดขึ้นโดยปราศจากตัวแบบในทันที ถ้าเกิดพฤติกรรมนั้นหลังจากการสังเกตตัวแบบมาแล้ว ระยะเวลาหนึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นผลมาจากความจำในรูปของจินตนาการนั่นเอง

3) กระบวนการกระทำทางกายหรือการแสดงออก (Motor reproduction process) คือ แนวคิดมโนภาพซึ่งบุคคลเปลี่ยนเป็นสัญลักษณ์ที่เก็บจำไว้ และถูกแปลงเป็นพฤติกรรมแสดงออกที่เหมาะสม กระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับร่างกายและจิตใจ พฤติกรรมที่ปรากฏออกมาเป็นการตอบสนองอย่างดีที่สุดสอดคล้องกับที่ตัวแบบกระทำ ซึ่งช่วยให้เข้าถึงบ่อเกิดและข้อบกพร่องของพฤติกรรมได้ การเกิดพฤติกรรมยังขึ้นกับปริมาณการเรียนรู้จากการสังเกต และองค์ประกอบของทักษะที่ใช้เป็นประโยชน์ได้ ทักษะสำคัญๆ เหล่านี้ผสมผสานให้เกิดพฤติกรรมใหม่ได้ ซึ่งพฤติกรรมใหม่ๆ ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นนี้จะไปไปตามกระบวนการของตัวแบบบุคคลจะค่อย ๆ ปรับปรุงพฤติกรรมที่ละน้อยในที่สุดก็กระทำได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้ก็อาศัยการกระทำที่ผ่านมาเป็นข้อมูลย้อนกลับ จากการปฏิสัมพันธ์กับสังคมทำให้ผู้เรียนรู้จากตัวแบบปรับตัวได้ตลอดเวลา จนกระทั่งมีพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับในสังคม นั่นคือ บุคคลเรียนรู้และสะท้อนการแสดงการแสดงออกในขั้นนี้ได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน ขึ้นกับความสามารถทางสติปัญญาการรับรู้ที่เหมาะสม และการติดตามข้อมูลย้อนกลับจากอภิปรายง่าย ๆ ยังช่วยเตือนความจำเปรียบเทียบกับตัวแบบ และได้รับรู้เหตุการณ์ที่เข้าใจไม่ถูกต้อง (Bandura, 1986)

4) กระบวนการจูงใจ (Motivational process) กระบวนการในขั้นนี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสิ่งที่รับเข้ามา และการกระทำ เพราะบุคคลจะไม่สามารถกระทำทุกอย่างที่เขาเรียนรู้ได้ บุคคลจะยอมรับที่จะยับยั้งการกระทำตามพฤติกรรมตัวแบบที่ไม่ได้รับรางวัล หรือถูกลงโทษ ประสบการณ์ในการสังเกตถึงผลดีหรือผลเสีย จะมีอิทธิพลต่อรูปแบบการกระทำของตัวแบบ เป็นการสร้างประสบการณ์ตรงขึ้นมา โดยบุคคลจะถูกกระตุ้นจากความสำเร็จของผู้อื่น ผู้ซึ่งคล้ายคลึงกับเขา แต่จะหลีกเลี่ยงจากพฤติกรรมที่เขาเห็นว่าได้รับผลร้ายตามมา นั่นคือผู้สังเกตเลือกผลที่ได้รับ ซึ่งมีคุณค่ามากกว่าสิ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับ หรือสิ่งที่มีผลสะท้อนที่เป็นโทษ และเลือกพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้อื่นมากกว่าพฤติกรรมที่ให้ผลทางลบ ซึ่งจะ

มีการประเมินคุณค่าของพฤติกรรมของตัวแบบ โดยผู้สังเกตรับเอาสิ่งที่ตนพึงพอใจไว้ และไม่ยอมรับในสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วย ดังนั้นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการใช้ตัวแบบ เพื่อให้เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ต้องการนั้นต้องมีการจูงใจโดยการให้รางวัล หรือการเสริมแรงทางบวกเพื่อกระตุ้นความเชื่อของผู้สังเกต เพื่อให้แสดงพฤติกรรมการเลียนแบบออกมาและเสริมให้พฤติกรรมนั้นเกิดมากยิ่งขึ้น

5.2 ประเภทของตัวแบบ

ตัวแบบที่บุคคลสามารถเลียนแบบได้นั้น Bandura (1977) ได้แบ่งไว้เป็น 2 ชนิด คือ

1) ตัวแบบจากชีวิตจริง (Live model) เป็นการเสนอตัวแบบที่ให้ผู้สังเกตได้มีโอกาสสังเกตเห็นตัวแบบในภาพการณ์จริง และมีปฏิสัมพันธ์โดยตรง ซึ่งมีข้อดีคือ ตัวแบบสามารถเพิ่มเติมหรือปรับปรุงพฤติกรรม เพื่อให้การแสดงพฤติกรรมชัดเจนหรือเหมาะสมกับสภาพการณ์มากยิ่งขึ้น จึงช่วยให้ผู้สังเกตเกิดความสนใจในตัวแบบและลอกเลียนแบบพฤติกรรมของตัวแบบได้ดีแต่การเสนอตัวแบบวิธีนี้อาจมีเหตุการณ์ที่ไม่ได้คาดไว้ล่วงหน้าเกิดขึ้น ทำให้ตัวแบบไม่ได้รับผลกระทบที่พึงพอใจตามที่ควรได้รับ ผลงานวิจัยที่ใช้ตัวแบบชีวิตจริงนั้น ได้แก่ แบนดูรา และคณะ (Bandura et al., 1967 อ้างถึงใน สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2536) ศึกษาพฤติกรรมความกลัวของเด็กวัย 4-5 ปี ที่มีความกลัวและความวิตกกังวลต่อสุนัข ซึ่งเป็นตัวแบบที่มีชีวิตจริงการทดสอบพบว่าเด็กมีความกลัวลดลงหลังจากที่ได้ดูพฤติกรรมจากตัวแบบ

2) ตัวแบบในรูปแบบสัญลักษณ์ (Symbolic model) การเสนอตัวแบบประเภทนี้ได้แก่ การเสนอตัวแบบจากภาพยนตร์ เทปบันทึกภาพ เทปบันทึกเสียง หนังสือ นวนิยาย บทกวี หรือการ์ตูน ภาพพลิก ฯลฯ การเสนอด้วยวิธีเหล่านี้สามารถเตรียมเรื่องราวของตัวแบบไว้ล่วงหน้าได้มีผู้นำตัวแบบสัญลักษณ์มาศึกษากับผู้ป่วยเด็กในลักษณะของตัวแบบที่ต่างกัน ได้แก่ การใช้เทปโทรทัศน์โดย วิมลรัตน์ ว่องวิระ (2530) ศึกษาถึงการเตรียมผู้ป่วยเด็กวัยเรียนที่เข้ารับการเข้าเฝือกโดยการให้ข้อมูลทางเทปโทรทัศน์พบว่าผลช่วยลดความกลัวของเด็กได้ เช่นเดียวกับ การศึกษาการเตรียมผู้ป่วยเด็กวัยเรียนที่เข้ารับการถอนฟันโดยการให้เทปโทรทัศน์พบว่าผลช่วยลดความกลัวของเด็ก และเพิ่มพฤติกรรมการให้ความร่วมมือในการถอนฟันได้ (ศิริกุล อำพันธ์, 2532) สอดคล้องกับการศึกษาของ Melamed and Siegel (1975 cited by Eiser, 1984) ที่ใช้ตัวแบบภาพยนตร์ในการเตรียมผ่าตัดสามารถลดความวิตกกังวลของเด็กได้ ในการเตรียมผู้ป่วยเด็กโดยการให้หนังสือการ์ตูนจากการศึกษาการเตรียมผู้ป่วยเด็กที่เข้ารับการผ่าตัดทอนซิลโดยการให้หนังสือการ์ตูนของ อัญชลี ชนะกุล (2528) พบว่าเด็กมีความกลัวลดลงและให้ความร่วมมือเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกับการศึกษาของ รพีพร ธรรมสาโรรัชต์ (2542) ในการเตรียมผู้ป่วยเด็กที่เข้า

รับการจัดยาโดยการใช้นั่งสื่อการตุ๋นตัวแบบพบว่าเด็กมีความกลัวลดลงและให้ความร่วมมือเพิ่มมากขึ้น

จากงานวิจัยที่กล่าวมาพบว่าการนำตัวแบบจากชีวิตจริงมาใช้กับผู้ป่วยเด็กโดยการผ่านสื่อชนิดต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว มีความเหมาะสม และสามารถช่วยสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ใหม่ในการป้องกันการเกิดอุบัติเหตุต่อตนเองได้ และจะช่วยลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุได้

5.3 ผลของการเสนอตัวแบบ

Bandura (1986) ได้กล่าวถึงผลของการเสนอตัวแบบไว้สามประการ คือ

1) ตัวแบบจะช่วยสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ใหม่ โดยช่วยให้บุคคลเรียนรู้พฤติกรรมใหม่ๆ ซึ่งจากผลของตัวแบบทำให้สามารถนำเอาวิธีการเสนอตัวแบบไปสร้างพฤติกรรมใหม่ๆ ให้กับบุคคลที่ยังไม่เคยกระทำพฤติกรรมนั้น เพื่อที่ว่าจะได้เป็นประโยชน์ต่อเขาทั้งในสภาพปัจจุบันและอนาคต เช่น นำไปสร้างทักษะทางสังคมให้กับเด็กที่แยกตัว สร้างทักษะการพูดให้กับเด็กปัญญาอ่อน หรือเสริมสร้างทักษะบางอย่างให้กับคนไข้โรคจิตในโรงพยาบาล เพื่อที่ว่าเขาจะสามารถอยู่ในชุมชนของเขาได้อย่างมีความสุข

2) ตัวแบบจะช่วยลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เมื่อตัวแบบแสดงพฤติกรรมแล้วได้รับผลกรรมที่ไม่น่าพึงพอใจ แนวโน้มที่ผู้สังเกตจะไม่แสดงพฤติกรรมตามตัวแบบนั้นจะมีสูงมากก็เท่ากับว่าตัวแบบทำหน้าที่ระงับการเกิดพฤติกรรมนั้น ตัวแบบจึงเป็นตัวช่วยลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ จากการศึกษาการเตรียมผู้ป่วยเด็กที่เข้ารับการผ่าตัดทอนซิลโดยการใช้นั่งสื่อการตุ๋นพบว่ามีผลช่วยลดความกลัวของเด็กได้ (อัญชลี ชนะกุล, 2528) เช่นเดียวกับการศึกษาการเตรียมผู้ป่วยเด็กที่เข้ารับการจัดยาโดยการใช้นั่งสื่อการตุ๋นตัวแบบมีผลช่วยลดความกลัวของเด็กได้เช่นกัน (รพีพร ธรรมสาโรชิต, 2542) และจากการศึกษาการเตรียมผู้ป่วยเด็กที่เข้ารับการตัดฝีเย็บโดยการให้ข้อมูลทางเทปโทรทัศน์พบว่ามีผลช่วยลดความกลัวของเด็กได้ (วิมลรัตน์ วงศ์วิระ, 2530) เช่นเดียวกับการศึกษาการเตรียมผู้ป่วยเด็กที่เข้ารับการถอนฟันโดยการให้เทปโทรทัศน์พบว่ามีผลช่วยลดความกลัวของเด็กได้เช่นกัน (ศิริกุล อัมพันธ์แสง, 2532) และจากการศึกษาของ เมแลมและซีเกิล (Melamed and Siegel, 1975 cited by Eiser, 1984) ที่ใช้ตัวแบบภาพยนตร์ในการเตรียมผ่าตัดสามารถลดความวิตกกังวลของเด็กได้ จึงกล่าวได้ว่าการเตรียมผู้ป่วยเด็กโดยใช้สื่อตัวแบบสัญลักษณ์สามารถช่วยความกลัวและความวิตกกังวลในผู้ป่วยเด็กได้ ซึ่งเป็นการลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

3) ตัวแบบจะช่วยเพิ่มพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยช่วยให้พฤติกรรมที่เคยได้รับการเรียนรู้มาแล้วได้มีโอกาสแสดงออก หรือถ้าเคยแสดงออกแล้ว แต่ไม่ค่อยได้แสดงออกให้

แสดงออกเพิ่มมากขึ้น ผลของตัวแบบในลักษณะนี้จะทำหน้าที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมนั้น ออกมาจากการศึกษาการเตรียมผู้ปวยเด็กที่เข้ารับการผ่าตัดทอนซิลโดยการใช้หนังสือการ์ตูนพบว่า เด็กให้ความร่วมมือเพิ่มมากขึ้น (อัญชลี ชนะกุล, 2528) เช่นเดียวกับการศึกษาการเตรียมผู้ปวยเด็กที่เข้ารับการฉีดยาโดยการใช้หนังสือการ์ตูนตัวแบบพบว่าเด็กให้ความร่วมมือเพิ่มมากขึ้น เช่นกัน (รพีพร ธรรมสาโรชต์, 2542) เดปและโจนส์ ศึกษาการให้ข้อมูลแก่ผู้ปวยโดยใช้การสอนโดยมีภาพการ์ตูนประกอบ พบว่าสามารถเพิ่มให้ความร่วมมือมากกว่าการสอนตามปกติ จึงกล่าวได้ว่าในการเตรียมผู้ปวยเด็กโดยใช้สื่อตัวแบบสัญลักษณ์สามารถช่วยเพิ่มพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้และจากการศึกษาของ สิริกุล อัมพันธ์ (2532) ใช้เทปโทรทัศน์เตรียมเด็กเข้ารับการถอนฟันพบว่าเด็กมีพฤติกรรมการให้ความร่วมมือเพิ่มมากขึ้น

5.4 ข้อดีของการเสนอตัวแบบจากชีวิตจริง

การใช้ตัวแบบเพียงตัวแบบเดียว สามารถก่อให้เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมแก่บุคคลได้เป็นจำนวนมากอย่างพร้อมเพรียงกันในหลายๆ สถานการณ์อย่างกว้างขวาง เช่น ตัวแบบจากโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น ทำให้ผลดีในการที่จะเน้นจุดสำคัญของการแสดงพฤติกรรมและสามารถควบคุมพฤติกรรมของตัวแบบ ตัวแบบจากชีวิตจริง เหมาะที่จะใช้กับสถานการณ์ที่ไม่สามารถสังเกตได้หรือสังเกตได้ยาก เช่น พฤติกรรมของตัวแบบที่ได้รับอุบัติเหตุแบบตัวแบบจากชีวิตจริงที่ประสบผลที่เกิดจากการกระทำที่ไม่เหมาะสมจะสร้างความสนใจอยู่ตลอดเวลา สามารถเก็บไว้ใน การเสนอตัวแบบที่ต้องการให้บุคคลลดพฤติกรรมทำนองเดียวกันได้

ในเด็กวัยเรียนการเรียนรู้ผ่านตัวแบบนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องใช้สื่อเข้ามาช่วยเพื่อให้ข้อมูลที่ได้รับนั้นมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น สื่อที่นิยมใช้มีอยู่หลายชนิด ได้แก่ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ หนังสือ และภาพพลิก เป็นต้น การเลือกใช้สื่อต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของวัยของเด็ก และสถานการณ์ ของเด็กวัยเรียน ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือก การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านตัวแบบจากชีวิตจริง มาใช้เพื่อสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในเด็กวัยเรียนเพื่อให้เกิดพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุที่พึงประสงค์ได้ต่อไป

6. แนวคิดทฤษฎีของ Bandura

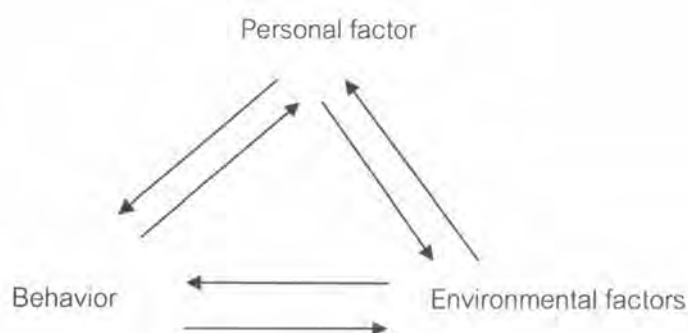
6.1 ทฤษฎีการรับรู้ความสามารถของตนเอง

การรับรู้ความสามารถของตนเอง (Perceived self-efficacy) เป็นแนวคิดที่พัฒนามาจากทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญาสังคมของ Bandura (1997) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้โดยเน้นที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายใน โดยไม่

จำเป็นต้องมีการแสดงออกแต่การได้มาซึ่งความรู้ใหม่ๆ ก็ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้วและการแสดงออกของพฤติกรรมจะสะท้อนให้เห็นการเรียนรู้ (สมโภชน์ เขี่ยมสุภาษิต, 2541) แม้ความรู้จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม แต่ความรู้เพียงอย่างเดียวไม่สามารถอธิบายการแสดงพฤติกรรมของบุคคลได้ครอบคลุม มีการศึกษาที่ยืนยันว่าความรู้จะนำไปสู่การปฏิบัติได้ต้องผ่านความรู้สึกนึกคิด (Self-referent thoughts) ของบุคคลก่อน (Schunk and Cabonari, 1984) การรับรู้ความสามารถของตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางความคิด และเป็นตัวเชื่อมระหว่างความรู้และการกระทำ (Lawrance, Levy and Rubinson, 1990; Lawrance and McLeroy, 1986) มีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางของจิตใจและก่อให้เกิดความรู้สึกว่า "ฉันทำได้" (I can do) (Ross, 1992)

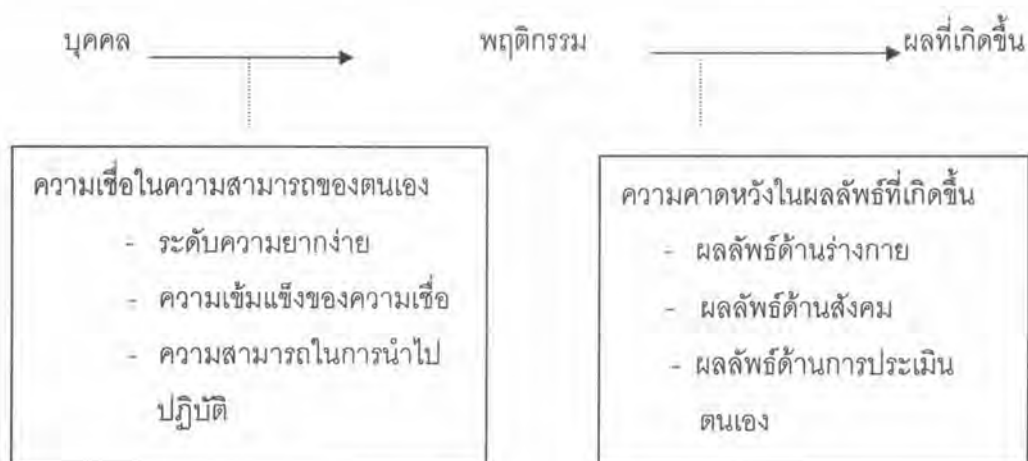
6.2 ความหมายของการรับรู้ความสามารถของตนเอง

Bandura (1977: 10; 1986; 1997) ได้ให้คำจำกัดความการรับรู้ความสามารถของตนเอง (Perceived self-efficacy) หมายถึงการที่บุคคลตัดสินใจความสามารถของตนเองในการประกอบกิจกรรมที่กำหนดภายใต้สถานการณ์ที่จะเพาะได้ผสมผสานการเรียนรู้ทางสังคมเข้ากับพฤติกรรมที่เกิดจากความรู้ความเข้าใจ (Cognitive behavior) โดยอธิบายถึงพฤติกรรมของบุคคลว่าเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ปัจจัยภายในตัวบุคคล (Internal personal factor) ปัจจัยพฤติกรรม (Behavioral factor) และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (Environment factor) ปฏิสัมพันธ์นี้เกิดขึ้นในลักษณะที่กำหนดซึ่งกันและกัน (Reciprocal determinism) ตามหลักความเป็นเหตุผล ซึ่งสามารถแสดงความสัมพันธ์ของปัจจัยทั้ง 3 ประการ ได้ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในตัวบุคคล(P) สภาพแวดล้อม (E) และพฤติกรรม (B) ในการกำหนดซึ่งกันและกัน (แหล่งที่มา Bandura, 1997)

Bandura (1977) อธิบายว่าการที่มนุษย์จะรับเอาพฤติกรรมใดไว้ขึ้นอยู่กับปัจจัยสองประการคือ การรับรู้ความสามารถของตน (Efficacy expectation) หมายถึงความมั่นใจของบุคคลว่าจะสามารถแสดงพฤติกรรม เพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการเป็นความคาดหวังที่เกิดขึ้นก่อนกระทำพฤติกรรม และความคาดหวังในผลลัพธ์ (Outcome expectations) หมายถึงการคาดคะเนของบุคคลว่าถ้าทำพฤติกรรมนั้นแล้วจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ตนคาดหวังไว้เป็นการคาดหวังในผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำพฤติกรรมของตน Bandura (1997) ได้นำเสนอรูปแบบปัจจัยด้านความคาดหวังในความสามารถสัมพันธ์กับพฤติกรรมและผลลัพธ์ ดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แสดงความสัมพันธ์แบบมีเงื่อนไข และความแตกต่างระหว่างการรับรู้ความสามารถของตนเอง และความคาดหวังในผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้น (แหล่งที่มา : Bandura, 1997)

ดังนั้นสรุปได้ว่า บุคคลจะกระทำพฤติกรรมหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าตนเองรับรู้ว่ามี ความสามารถมากพอที่จะกระทำพฤติกรรมนั้นหรือไม่ และเมื่อกระทำพฤติกรรมนั้นแล้วจะได้ผล ตามที่ตนเองต้องการหรือไม่ และคาดหวังว่าตนเองมีความสามารถมากพอที่จะกระทำพฤติกรรม นั้นหรือไม่ถ้าบุคคลเรียนรู้ว่าการกระทำนั้น ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง แต่คาดหวังว่าตนเองมีความสามารถไม่เพียงพอที่จะกระทำนั้นทำให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อ ตนเอง แต่คาดหวังว่าตนเองมีความสามารถไม่เพียงพอที่จะกระทำพฤติกรรมนั้น เพื่อหลีกเลี่ยง ความผิดหวังหรือความล้มเหลว

6.3 อิทธิพลของการรับรู้ความสามารถของตนเอง

Bandura (1986) กล่าวว่า การรับรู้ความสามารถของตนเองมีอิทธิพลต่อความคิดและการกระทำของบุคคล 4 ประการดังนี้

1) การเลือกกระทำพฤติกรรม ในการดำเนินชีวิตประจำวันนั้นบุคคลจะต้องคิดตัดสินใจอยู่ตลอดเวลาว่าจะต้องกระทำพฤติกรรมใด ใช้เวลานานเท่าใด การที่เลือกปฏิบัติกิจกรรมใดในสภาพการณ์ใดนั้น ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากการรับรู้ความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะบุคคลจะเลือกทำงานนั้นถ้าเขาเชื่อว่าเขาสามารถที่จะทำงานนั้นให้สำเร็จได้ในขณะที่บุคคลที่เชื่อว่าเขามีความสามารถไม่พอในการทำงานนั้น ก็จะมีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงงานบุคคลที่มีการรับรู้ความสามารถของตนเองสูงมักจะทำงานที่มีลักษณะท้าทาย มีแรงจูงใจที่จะพัฒนาความสามารถของตนเองให้ยิ่งสูงขึ้น ส่วนบุคคลที่มีการรับรู้ความสามารถของตนเองต่ำมักจะหลีกเลี่ยงงาน ท้อถอยขาดความมั่นใจในตนเอง เป็นการพลาดโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถของตน แต่ถ้าบุคคลแสดงความสามารถของตนเองสูงเกินไปและต้องพบกับการทำงานที่เกินความสามารถ ความล้มเหลวนั้นจะทำให้เขารู้สึกท้อแท้ เครียด ผิดหวังและทำลายความเชื่อในความสามารถของเขาลงไปด้วย ส่วนบุคคลที่ประเมินความสามารถของตนเองต่ำเกินไปมักจะเลือกทำงานที่พื้น ๆ และง่าย ซึ่งเป็นการจำกัดความสามารถของตนเองและมักจะมี ความสงสัยในความสามารถของตนเอง ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน ทำให้เขาขาดความพยายามในการทำกิจกรรมใด ๆ และในที่สุดก็ขาดการพัฒนาความสามารถของตนเองให้ก้าวหน้า

2) การใช้ความพยายาม และความอดทนในการทำงานความสามารถของตนเองที่บุคคลประเมินนั้นจะเป็นตัวกำหนดว่าเขาจะต้องใช้ความพยายามเท่าใดและจะต้องอดทนเผชิญต่ออุปสรรคต่าง ๆ ได้นานเท่าใด ยิ่งบุคคลมีการรับรู้ความสามารถของตนเองสูงเท่าใด บุคคลนั้นจะยิ่งมีความพยายามและอดทนในการทำงานมากเท่านั้น และมักจะประสบความสำเร็จในงานที่ท้าทายความสามารถ ส่วนบุคคลที่มีการรับรู้ความสามารถของตนเองต่ำมักจะสงสัยในความสามารถของตนเอง เมื่อต้องเผชิญกับอุปสรรคหรือพบกับงานที่รู้สึกว่ายาก ทำให้ขาดความพยายามและเลิกกระทำไปในที่สุด การรับรู้ความสามารถของบุคคลซึ่งมีผลต่อความพยายามที่จะเรียนรู้และกระทำการใด ๆ ให้ลุล่วงนั้น จึงมีความสำคัญและจำเป็นในกิจกรรมที่บุคคลรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ยาก โดย Salomon (1984) อ้างถึงใน Bandura, (1986) พบว่านักเรียนที่รับรู้ว่าคุณมีความสามารถสูงจะมีความพยายามในการเรียนสูง และมีการเรียนรู้ได้ดีเมื่อเรียนจากสื่อการสอนที่เขารู้สึกว่ายาก ในขณะที่เขาเรียนจากสื่อการสอนที่รู้สึกว่าง่ายนั้นจะใช้ความพยายามในการเรียนต่ำกว่าและเรียนรู้ได้น้อยกว่า

3) รูปแบบความคิดและปฏิกิริยาทางอารมณ์ ความสามารถของบุคคลที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบความคิด และปฏิกิริยาทางอารมณ์ในระหว่างการกระทำพฤติกรรมและการคาดการณ์

การกระทำภายนอก ผู้ที่รับรู้ว่าคุณมีความสามารถสูงจะเอาใจใส่และมีความพยายามในการกระทำพฤติกรรมต่างๆ สำหรับบุคคลที่รับรู้ว่าคุณมีความสามารถต่ำจะรู้สึกว่างงานนั้นยากลำบาก ซึ่งมักจะรู้สึกมากเกินไปจนเป็นความจริง มีผลทำให้บุคคลนั้นเกิดความเครียดและทำลายความสามารถของตนเองที่จะได้เรียนรู้ในงานที่ล้มเหลวสูง อุปสรรคจะเป็นการกระตุ้นตนเองให้มีความพยายามยิ่งขึ้น จากการศึกษาของ Collins (1982) อ้างถึงใน Bandura, (1986) พบว่าการแก้ไขปัญหาที่ยากนั้นบุคคลที่รับรู้ว่าคุณมีความสามารถสูงจะอนุมานถึงสาเหตุของความล้มเหลวของตนเองว่าเกิดจากการขาดความพยายาม ขณะที่ผู้ที่รับรู้ว่าคุณมีความสามารถต่ำนั้นอธิบายว่าเกิดจากการขาดความสามารถของตนเอง

4) เป็นผู้กำหนดการกระทำพฤติกรรมมากกว่าเป็นผู้ทำนายพฤติกรรมนั้นคือบุคคลที่รับรู้ความสามารถของตนเองสูงจะคิด รู้สึก และกระทำพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากบุคคลที่รับรู้ความสามารถของตนเองต่ำ โดยบุคคลที่รับรู้ว่าคุณมีความสามารถสูงจะสนใจและเลือกทำงานที่ท้าทายหากยังไม่บรรลุเป้าหมายก็จะยิ่งพยายามมากขึ้น ถ้าพบกับความล้มเหลวก็จะใช้ความล้มเหลวเป็นตัวกระตุ้นช่วยให้ประสบความสำเร็จ และกระทำการต่างๆ อย่างไม่วิตกกังวลตรงกันข้ามกับผู้ที่รับรู้ว่าคุณมีความสามารถต่ำมักจะเอาความสามารถเป็นตัวทำนายพฤติกรรมในอนาคตของตน แต่ไม่พยายามใช้ความสามารถของตน โดยจะหลีกเลี่ยงงานที่ท้าทายเมื่อพบกับอุปสรรคก็จะเลิกล้มการกระทำนั้นทำให้มีความปรารถนา ความทะเยอทะยานต่ำ และต้องพบกับความเครียดและความวิตกกังวลอย่างมาก

การรับรู้ความสามารถของตนเองของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน จะผันแปรไปตาม 3 มิติ (Dimension) ดังนี้ (Bandura, 1977; 1986; 1997)

มิติที่ 1 มิติตามขนาด หรือระดับความยากง่ายของพฤติกรรม (Magnitude or level) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับความสามารถในการกระทำพฤติกรรมของแต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกันซึ่งบางครั้งอาจจะถูกจำกัดจากระดับความยากง่ายของงาน ที่บุคคลเชื่อว่าจะสามารถทำได้ และเลือกกระทำในสถานการณ์นั้นๆ การรับรู้ความสามารถของบุคคลจะอยู่ในระดับใดวัดได้โดยเปรียบเทียบกับระดับความต้องการทำงานที่แสดงให้เห็นในขั้นที่ท้าทาย หรือมีสิ่งใดขัดขวางให้การกระทำนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ถ้าไม่มีอุปสรรคเกิดขึ้นกิจกรรมนั้นก็จะเป็นสิ่งที่ง่ายต่อการกระทำและทุกๆคนจะมีความรู้สึกรับรู้ความสามารถของตนเองสูงเหมือนกัน

มิติที่ 2 มิติตามความเข้มแข็งหรือความมั่นใจ (Strength) หมายถึงความเชื่อมั่นของบุคคลว่าคุณมีความสามารถที่จะกระทำกิจกรรมนั้นได้สำเร็จ ถ้าความเชื่อในความสามารถของตนเองมีความเข้มแข็งน้อย บุคคลจะไม่มี ความมั่นใจในความสามารถของตนเองเมื่อประสบกับสถานการณ์ที่ไม่เป็นไปตามคาดหวัง ในขณะที่บุคคลที่มีความเข้มแข็งหรือเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองอย่างเหนียวแน่นจะมีความอดทนจะใช้ความพยายามมากขึ้นที่จะกระทำ

กิจกรรมแม้ว่าจะประสบกับสถานการณ์ที่มีความยุ่งยาก หรือมีอุปสรรคมากมายเพียงใดก็ตามทำให้กิจกรรมที่เชื่อกว่าทำนั้นมีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จ

มิติที่ 3 มิติความเป็นสากล (Generality) หมายถึงความสามารถในการนำประสบการณ์ ที่ตนเองเคยประสบความสำเร็จในการเผชิญกับสถานการณ์บางอย่างมาก่อนมาใช้ในการปฏิบัติกิจกรรมที่คล้ายคลึงกันในสถานการณ์ใหม่ บุคคลจะตัดสินความสามารถของตนเอง บางสถานการณ์หรือบางกิจกรรมเท่านั้น ซึ่งจะผันแปรไปตามจำนวนของมิติที่แตกต่างกันระดับความคล้ายคลึงกันของกิจกรรม รูปแบบที่แสดงออกถึงความสามารถ (พฤติกรรม ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก) ลักษณะของสถานการณ์และลักษณะเฉพาะของบุคคลที่มีท่าทีต่อพฤติกรรมนั้นโดยตรง

6.4 วิธีการพัฒนาการรับรู้ความสามารถของตนเอง

การพัฒนาการรับรู้ความสามารถของตนเองนั้น Bandura ได้เสนอแหล่งข้อมูลในการสร้างการรับรู้ความสามารถของตนเอง โดยการที่คนเราจะสร้างการรับรู้ความสามารถของตนเองต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้นเกิดจากการเรียนรู้ข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ 4 แหล่งดังนี้ (Bandura, 1977; 1986; 1997)

1) การกระทำที่ประสบผลสำเร็จด้วยตนเอง (Enactive mastery experience) การกระทำกิจกรรมจนเกิดความสำเร็จจะช่วยส่งผลให้บุคคลมีการรับรู้ความสามารถของตนเองสูง โดยเชื่อว่าถ้าหากให้กระทำกิจกรรมนั้นอีกหรือกระทำกิจกรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันตนเองจะสามารถกระทำกิจกรรมนั้นได้สำเร็จเช่นเคย ความสำเร็จหลาย ๆ ครั้งที่ได้รับจะช่วยสร้างความเชื่อที่แรงกล้าในความสามารถของตนเอง แต่ความล้มเหลวซ้ำแล้วซ้ำเล่าจะบั่นทอนความเชื่อในความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าความล้มเหลวนั้นเกิดขึ้นก่อนที่ความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองจะถูกสร้างขึ้น ถ้าหากบุคคลใดได้สร้างความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองขึ้นมา แล้วก็มีมักจะมีความพยายามในการทำกิจกรรมที่กำหนดและถึงแม้จะต้องเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ ก็ไม่ย่อท้อง่าย ประสบการณ์ของการได้รับความสำเร็จมาก่อนเป็นแหล่งที่มาที่สำคัญและมีอิทธิพลมากที่สุดในการสร้างการรับรู้ความสามารถของตนเอง

2) การสังเกต "ตัวแบบ" (Model) หรือการสังเกตประสบการณ์ของผู้อื่น (Vicarious experience) ที่ประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวจากการกระทำในเรื่องใดเรื่องหนึ่งย่อมมีผลต่อการรับรู้ความสามารถของผู้สังเกตในเรื่องนั้นๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าตัวแบบนั้นมีลักษณะหรืออยู่ในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกับผู้สังเกตมากเท่าไรก็ยังมีอิทธิพลมากขึ้น การที่ได้สังเกตตัวแบบแสดงพฤติกรรมที่มีความซับซ้อนและได้รับผลกรรมที่พึงพอใจ ก็จะทำให้ผู้

สังเกตรู้สึกว่าเขาก็สามารถที่จะประสบความสำเร็จได้ ถ้าเขาพยายามจริงและไม่ย่อท้อ การใช้ตัวแบบประกอบด้วย 4 กระบวนการดังนี้คือ

กระบวนการที่ 1 กระบวนการตั้งใจ (Attention processes) บุคคลไม่สามารถเรียนรู้ได้จากการสังเกตถ้าเขาไม่มีความตั้งใจ และรับรู้อย่างแม่นยำถึงพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกกระบวนการตั้งใจจะเป็นตัวกำหนดว่า บุคคลจะสังเกตอะไรจากตัวแบบนั้น องค์ประกอบที่มีผลต่อกระบวนการตั้งใจ แบ่งออกเป็น 2 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบของตัวแบบเอง ตัวแบบที่ทำให้บุคคลมีความตั้งใจที่จะสังเกต ต้องเป็นตัวแบบที่มีลักษณะเด่นชัดเป็นตัวแบบที่ทำให้ผู้สังเกตเกิดความพึงพอใจ พฤติกรรมที่แสดงออกไม่ซับซ้อนมาก เข้าใจง่ายและพฤติกรรมของตัวแบบที่แสดงออกควรมีคุณค่าในการใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบของผู้สังเกต ได้แก่ ความสามารถในการรับรู้ของผู้สังเกต ซึ่งรวมถึงการเห็น การได้ยิน การรับรู้รส กลิ่น และสัมผัส ระดับของการรับรู้ความสามารถทางปัญญา ระดับของการตื่นตัว และความชอบที่เคยเรียนรู้มาก่อนแล้ว

กระบวนการที่ 2 กระบวนการเก็บจำ (Retention processes) บุคคลต้องจดจำลักษณะของตัวแบบแล้วแปลงข้อมูลจากตัวแบบเป็นรูปของสัญลักษณ์ และจัดโครงสร้างเพื่อให้จดจำง่าย การที่บุคคลมีความเก็บจำจึงสามารถแสดงพฤติกรรมเลียนแบบทันทีหรือแสดงพฤติกรรมเลียนแบบภายหลังการสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบผ่านไประยะเวลาหนึ่ง

กระบวนการที่ 3 กระบวนการกระทำ (Production processes) เป็นกระบวนการที่ผู้สังเกตแปลงสัญลักษณ์ที่เก็บจำไว้ขึ้นมาเป็นการกระทำ การได้ข้อมูลย้อนกลับจากการกระทำของตนเองและเทียบเคียงการกระทำกับภาพที่จำได้ จะช่วยให้ผู้สังเกตสามารถปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมการเลียนแบบของตนจนเป็นที่พอใจ

กระบวนการที่ 4 กระบวนการจูงใจ (Motivational processes) พฤติกรรมที่ผู้สังเกตเรียนรู้จากการสังเกตตัวแบบอาจแสดงออกมาหรือไม่ก็ได้ ย่อมขึ้นกับสิ่งล่อใจภายนอก ถ้าพฤติกรรมของตัวแบบได้ผลลัพธ์ที่น่าพอใจหรือสามารถหลีกเลี่ยงผลลัพธ์ที่ไม่พึงพอใจจะมีแนวโน้มเลียนแบบสูงเพราะบุคคลเกิดความคาดหวังในผลลัพธ์เช่นเดียวกับตัวแบบ หรือเกิดความรู้สึกแฉ่งว่าตนคือผู้ได้รับผลลัพธ์ที่น่าพอใจนั้น

ประเภทของตัวแบบเสนอได้เป็น 2 ประเภทดังนี้ (Bandura, 1977) คือ ประเภทที่ 1 ตัวแบบที่เป็นบุคคลจริง ๆ (Live modeling) คือตัวแบบที่บุคคลได้มีโอกาสสังเกตและมีปฏิสัมพันธ์โดยตรง และประเภทที่ 2 ตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbolic modeling) คือตัวแบบที่เสนอผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ การ์ตูน หนังสือ ภาพพลิก (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2541) ตัวแบบที่ทำให้บุคคลมีการสังเกตนั้นจะต้องมีลักษณะเด่นชัดทำให้ผู้สังเกต

เกิดความพึงพอใจ พฤติกรรมที่แสดงออกไม่ซับซ้อน มีความเป็นไปได้ ตั้งใจให้ปฏิบัติตาม และมีคุณค่าในการใช้ประโยชน์ (Bandura, 1997)

3) การได้รับคำแนะนำหรือพูดชักจูงด้วยคำพูด (Verbal persuasion) ในที่นี้หมายถึงการที่ผู้อื่นซึ่งมีความสำคัญหรือเป็นที่เคารพนับถือของบุคคลนั้น (Significant persuasion) ได้แสดงออก โดยคำพูดว่าเขามีความเชื่อในความสามารถของบุคคลนั้นว่าจะสามารถกระทำกิจกรรมที่กำหนดได้ การพูดชักจูงให้เชื่อความสามารถของตนเองนี้ย่อมทำให้บุคคลนั้นเลิกสงสัยในตัวเอง (Self-doubts) แต่เกิดกำลังใจและความพยายามมากขึ้นที่จะกระทำให้สำเร็จ

4) สภาวะทางสรีระและอารมณ์ (Physiological and affective states) ในการตัดสินใจความสามารถของตนเองของบุคคล ส่วนหนึ่งอาศัยอาการแสดงทางกายและสภาพอารมณ์ที่ถูกกระตุ้นเมื่อเผชิญกับภาวะเครียดหรือสถานการณ์ที่คุกคามจะมีผลต่อความรู้สึกในทางลบ เช่น เกิดความกลัว ความวิตกกังวล ทำให้การรับรู้ความสามารถของตนเองลดลงซึ่งโดยทั่วไปคนเรามักจะท้อถอย และคิดถึงความล้มเหลวมากกว่าจะคาดหวังถึงความสำเร็จเมื่ออยู่ในภาวะเหนื่อยล้าหรือตึงเครียดเพราะคนเรามักจะตีความหมายของปฏิกิริยาความเครียดว่าเป็นผลมาจากการไม่มีความสามารถดีพอ

6.5 การประเมินการรับรู้ความสามารถของตนเอง

การรับรู้ความสามารถของตนเอง เป็นการตีความของบุคคลที่เจาะจงต่อพฤติกรรมเฉพาะอย่างภายใต้สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ในการวัดการรับรู้ความสามารถของตนเองนั้น Bandura (1997) กล่าวว่าควรวัดเจาะจงกับสถานการณ์หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความยุ่งยากและเป็นอุปสรรคต่อการกระทำเพื่อให้ประสบความสำเร็จตามที่คาดหวังไว้ โดยการวัดการรับรู้ความสามารถของตนเอง มี 2 อย่าง คือ

- 1) การวัดโดยการประเมินความเชื่อมั่นว่าสามารถกระทำพฤติกรรมเฉพาะอย่างสำเร็จหรือไม่
- 2) การวัดโดยการประเมินระดับความเชื่อมั่นในความสามารถที่จะกระทำพฤติกรรมนั้นๆ

ในการวัดการรับรู้ความสามารถของตนเองควรสะท้อนให้เห็นความเชื่อมั่น 3 มิติ คือ ความเชื่อมั่นในความเข้มแข็งหรือกำลังความสามารถของบุคคลนั้น (Strength) การรับรู้ความยากง่ายของพฤติกรรมนั้น (Magnitude) และความคาดหวังในความสามารถของตนที่จะนำไปปฏิบัติในสถานการณ์อื่น (Generality)

7. บทบาทของพยาบาลในการส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมป้องกันการอุบัติเหตุในเด็กวัยเรียน

ผู้เชี่ยวชาญด้านการปฏิบัติพยาบาลขององค์การอนามัยโลก ได้ให้ความหมายของ "การพยาบาล" ว่าเป็นการเหลือบุคคล ครอบครัว และชุมชน ในการประเมินและพัฒนาสุขภาพกายและสุขภาพจิตให้ดีที่สุดภายใต้สภาวะแวดล้อม ที่อยู่อาศัยและที่ทำงานของผู้ใช้บริการ ซึ่งพยาบาลต้องพัฒนาความสามารถในการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การดูแลในระหว่างเจ็บป่วย การฟื้นฟูสภาพโดยคำนึงถึงแง่มุมต่างๆ ของชีวิตทั้งร่างกาย จิตใจ และสังคมที่ส่งผลต่อสภาวะสุขภาพ ความเจ็บป่วย ความพิการ และความตาย พยาบาลควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว กลุ่มคนในสังคม และชุมชนในการดูแลสุขภาพตนเอง สนับสนุนการพึ่งพาตนเอง การรู้จักตัดสินใจ ตลอดจนสร้างเสริมสิ่งแวดล้อมเพื่อการมีสุขภาพที่ดี (WHO, 1996)

การปฏิบัติพยาบาลประกอบด้วย 4 มิติ คือ การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรคและการบาดเจ็บ การดูแลบำบัดเมื่อเจ็บป่วย และการฟื้นฟู ไม่ว่าจะพยาบาลจะปฏิบัติงานในสถานที่ใด ต้องครอบคลุมทั้ง 4 มิติ หากขาดมิติใดมิติหนึ่งจะทำให้การพยาบาลไม่สมบูรณ์ แต่มิติใดจะโดดเด่น ขึ้นอยู่กับภาวะสุขภาพของผู้ใช้บริการ (ประกายแก้ว ประพฤติถ้อย, 2536; สมจิต หนูเจริญกุล และศรีนวล ไอสถเสถียร, 2544)

การมีสุขภาพที่ดีและการส่งเสริมการดูแลสุขภาพ เป็นแนวคิดพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติพยาบาล โดยมีเป้าหมายให้ผู้รับบริการเป็นอิสระและสามารถดูแลสุขภาพตนเองเพื่อส่งเสริมให้มีภาวะสุขภาพดี อุบัติเหตุเป็นสาเหตุที่ชักนำการตายแก่เด็กวัยเรียนเป็นอันดับต้นๆ รวมถึงส่งผลกระทบต่อสภาพร่างกาย จิตใจแก่เด็กรวมถึงครอบครัว ทั้งยังมีผลกระทบระยะยาวแก่เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศชาติด้วย การพยาบาลเด็กในปัจจุบัน นอกจากจะต้องส่งเสริมให้เกิดการป้องกันการเจ็บป่วยจากโรคที่ป้องกันได้แล้ว การส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมป้องกันการอุบัติเหตุที่เหมาะสมแก่เด็กและครอบครัว ก็เป็นบทบาทที่ต้องให้ความสำคัญควบคู่กับบทบาทหนึ่งด้วย ซึ่งการที่พยาบาลจะทำหน้าที่ในการส่งเสริมสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นพยาบาลจะต้องกระทำในบทบาทดังนี้ (Betz, Hunsberger and Wright, 1994; Spellbring, 1991)

1. การส่งเสริมสุขภาพ (Health promotion) เป็นการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อยกระดับภาวะสุขภาพ หรือภาวะแห่งความสุขในทุกๆ ด้าน ทั้งกาย จิต จิตวิญญาณ สังคม และปัญญาของบุคคล ครอบครัวและชุมชนให้ดีขึ้น

2. การป้องกันโรคและการบาดเจ็บ (Prevention of disease and injury) สามารถแบ่งออกได้เป็น การป้องกันระดับปฐมภูมิ (Primary prevention) การป้องกันระดับทุติยภูมิ (Secondary prevention) และการป้องกันระดับตติยภูมิ (Tertiary prevention)

2.1 การป้องกันระดับปฐมภูมิ หมายถึง การปฏิบัติกิจกรรมเพื่อป้องกันการเกิด ความเจ็บป่วย หรือป้องกันความเสี่ยงในหน้าที่การทำงานของบุคคล ครอบครัว และชุมชน

2.2 การป้องกันระดับทุติยภูมิ คือ การตรวจค้นโรคในระยะเริ่มแรก และปฏิบัติการ เพื่อหยุดยั้งกระบวนการทางพยาธิสภาพอย่างทันทั่วทั้งที่มีผลให้ลดความรุนแรง และระยะเวลาของ โรคที่จะเกิดขึ้นกับบุคคล หรือเพื่อช่วยให้บุคคลกลับคืนสู่สภาพเดิมได้โดยเร็วที่สุด

2.3 การป้องกันระดับตติยภูมิ เป็นการป้องกันเมื่อเกิดความเจ็บป่วย หรือความ พิกการที่ ไม่อาจแก้ไขได้ ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการป้องกันในระดับนี้ คือ การฟื้นฟูสภาพซึ่งเป็นก กระบวนการที่ไม่เพียงแต่หยุดยั้งการดำเนินของโรค ยังช่วยเหลือให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ อย่างปกติสุข และใช้ศักยภาพที่เหลืออยู่ได้อย่างเต็มที่

3. การดูแลบำบัดเมื่อเจ็บป่วยหรือการซ่อมแซมสุขภาพ (Health restoration) หมายถึง การช่วยเหลือเพื่อปรับปรุงสุขภาพของบุคคลหลังจากเกิดปัญหาเจ็บป่วยแล้ว เช่น การทำแผล การ ให้อาหารเพื่อรักษาโรค การสนับสนุนให้กำลังใจ และให้ความรู้เพื่อให้ผู้ป่วยรู้จักดูแลตนเอง เป็นต้น รวมทั้งดูแลผู้ป่วยใกล้ตายหรือผู้ป่วยสิ้นหวัง การปฏิบัติการพยาบาลในจุดนี้เป็นการดูแลให้ผู้ป่วย สุขสบายด้วยความเอื้ออาทร ช่วยให้ผู้ป่วยได้ตายอย่างสงบ และสมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เป็นการช่วยเหลือผู้ป่วยและครอบครัวให้สามารถเผชิญกับความสูญเสียที่ใหญ่หลวงในชีวิต ซึ่งพยาบาลอาจจะช่วยเหลือผู้ป่วยและครอบครัวทั้งในโรงพยาบาลและที่บ้าน

4. การฟื้นฟูสภาพ (Rehabilitation) หมายถึง การดูแลช่วยเหลือผู้ที่เจ็บป่วยหรือผู้พิการ ให้สามารถพัฒนา และใช้ศักยภาพที่เหลืออยู่ของตนเองได้เต็มที่ และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่าง ปกติสุข เช่น การฟื้นฟูสภาพของผู้ป่วยที่สูญเสียอวัยวะ เช่น แขน ขา ให้สามารถช่วยตนเอง และ ฝึกอาชีพที่ผู้ป่วยสามารถจะทำได้

การปฏิบัติการพยาบาลเป็นหัวใจสำคัญของวิชาชีพการพยาบาล ครอบคลุมการส่งเสริม สุขภาพ การป้องกันโรคและการบาดเจ็บ การดูแลบำบัดเมื่อเจ็บป่วย หรือซ่อมแซมสุขภาพ รวมทั้ง การดูแลผู้ป่วยที่หมดหวัง และการฟื้นฟูสภาพ วิธีปฏิบัติการพยาบาลต้องใช้กระบวนการพยาบาล ส่วนผู้ใช้บริการการพยาบาลนั้นอาจเป็นบุคคล ครอบครัว ชุมชน หรือกลุ่มคน และพยาบาลต้อง ทำงานเป็นทีมร่วมกับเจ้าหน้าที่สุขภาพอื่นๆ และทีมพยาบาลด้วยกัน

วิชาชีพการพยาบาลกับการส่งเสริมสุขภาพ ในทศวรรษที่ผ่านมา ทีมสุขภาพได้ ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมสุขภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มพยาบาลวิชาชีพ ถือว่ามีศักยภาพต่อการ เคลื่อนไหวของการส่งเสริมสุขภาพแนวใหม่ และที่สำคัญพยาบาลได้ตอบสนองต่อการ เปลี่ยนแปลงและให้ความสำคัญของการปฏิบัติการพยาบาลที่เน้นการส่งเสริมสุขภาพและการ ปกป้องสุขภาพ หรือการป้องกันภาวะเจ็บป่วย จึงควรจะทำความเข้าใจใน 3 ประเด็นหลัก คือ ความสัมพันธ์ระหว่างการส่งเสริมสุขภาพกับการพยาบาล ระดับการป้องกันกับการส่งเสริมสุขภาพ และบทบาทพยาบาลในการส่งเสริมสุขภาพ

ความสัมพันธ์ระหว่างการส่งเสริมสุขภาพกับการพยาบาล การพยาบาลมีจุดมุ่งหมาย เพื่อภาวะสุขภาพที่ดีของบุคคล ครอบครัว และชุมชน การปฏิบัติการพยาบาลประกอบด้วย การดูแลเอาใจใส่ การเคารพสิทธิส่วนบุคคล ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และค่าใช้จ่ายทางด้านสุขภาพ ทำให้ความต้องการดูแลสุขภาพเปลี่ยนแปลง การให้บริการทางสุขภาพในสถานบริการ การตั้งรับเพียงอย่างเดียวไม่สามารถให้บริการทางสุขภาพที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ประชาชนมีภาวะสุขภาพที่ดีจึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบการบริการสุขภาพ โดยเน้นการบริการเชิงรุก คือ การส่งเสริมสุขภาพและการปกป้องสุขภาพหรือป้องกันโรค ตลอดจนการดูแลชุมชน บทบาทของพยาบาลจึงต้องปรับเปลี่ยนตามระบบบริการสุขภาพร่วมไปกับการปฏิบัติตามจรรยาบรรณวิชาชีพและขอบเขตอำนาจในการปฏิบัติตามกฎหมายวิชาชีพ การพยาบาล

พยาบาลจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา หรือแพร่กระจายข้อมูลที่จำเป็นต่อการปฏิบัติต่อการพยาบาลเพื่อให้เกิดภาวะสุขภาพที่ดีแก่ประชาชน การพัฒนาหรือการทดสอบองค์ความรู้ สำหรับการปฏิบัติการพยาบาลมีความสำคัญต่อการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะพยาบาลจะต้องเริ่มพัฒนาและทดสอบทฤษฎีที่พรรณนาหรืออธิบายพฤติกรรมสุขภาพ การพัฒนาอย่างต่อเนื่องของการวิจัยทางการพยาบาลเพื่อพัฒนาการปฏิบัติการพยาบาลมีความสำคัญในการตอบสนองความต้องการของสังคม พยาบาลต้องมีความมั่นใจที่จะทำให้เกิดความแตกต่างของผลลัพธ์ด้านสุขภาพและที่สำคัญจะต้องผสมผสานการปฏิบัติ ทฤษฎีและวิจัยเข้าด้วยกันในการส่งเสริมสุขภาพ โดยเฉพาะการวิจัยมีหลายงานวิจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนอย่างมีนัยสำคัญในภาวะสุขภาพทั้งของบุคคลและครอบครัวภายใต้การดำเนินกิจกรรมทั้งของการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค

โดยสรุปการส่งเสริมสุขภาพเกี่ยวข้องกับในทุกสภาวะของสุขภาพ กิจกรรมของการส่งเสริมสุขภาพ จึงเป็นไปเพื่อยกระดับภาวะสุขภาพทั้งกาย จิต ปัญญา และสังคมของบุคคล ครอบครัว และชุมชน แต่ที่สำคัญก็คือ การส่งเสริมสุขภาพจะเน้นที่ความผาสุกหรือสุขภาพที่ดีมากกว่าการปกป้องสุขภาพ จึงมีความสำคัญที่พยาบาลจะต้องมีบทบาทในการพัฒนาการดูแลสุขภาพในอนาคต ซึ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาพและร่วมมือประสานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวกับสังคม การเมือง เศรษฐกิจ เพื่อบรรลุเป้าหมายของสังคม คือ การมีสุขภาพดี

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยปฏิบัติในบทบาทของการส่งเสริมการเรียนรู้ในการป้องกันโรคและป้องกันการบาดเจ็บ (Prevention of disease and injury) ซึ่งเป็นบทบาทอิสระที่สำคัญในหน้าที่ของวิชาชีพพยาบาล เป็นกระบวนการที่ผู้ให้บริการเรียนรู้ โดยผ่านการสอนที่มีการวางแผนอย่างเป็นขั้นตอน และกิจกรรมที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ ในอดีตที่ผ่านมาการให้ความรู้ มักจะเน้นการดูแลตามคำแนะนำเพื่อการรักษา แต่ในบางครั้งการให้ความรู้แก่ผู้รับบริการจะขยายออกไปถึงการดูแลที่บ้าน และการฟื้นฟูสภาพที่อาจมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนิน

ชีวิตประจำวัน โดยเน้นที่จะช่วยให้ผู้รับบริการและครอบครัวพัฒนาทักษะในการดูแลตนเอง และความสามารถในการส่งเสริมสุขภาพให้สุขภาพอยู่ในระดับสมบูรณ์สูงสุด

การส่งเสริมสุขภาพผ่านการสอน กระทำได้โดยการให้ข้อมูลให้ผู้รับบริการสามารถแก้ไขปัญหานั้นเองได้และเอาชนะอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อไปสู่การมีสุขภาพที่ดี การสอนอาจกระทำอย่างเป็นทางการในสถานการณ์ที่มีการวางแผน เช่น การจัดเวลาให้ความรู้แก่บิดามารดาหรือการจัดสอนสุขศึกษาในชั้น ในขณะที่เดียวกันก็สามารถกระทำอย่างไม่เป็นทางการได้ตลอดเวลาเมื่อพบว่าผู้รับบริการขาดความรู้ บรรยากาศของการให้ข้อมูลควรกระทำในลักษณะของการแลกเปลี่ยนข้อมูลมากกว่าเป็นการให้ข้อมูลและกำหนดแนวทางปฏิบัติให้ฝ่ายเดียวพยาบาลและผู้รับบริการควรร่วมกันกำหนดปัญหา เป้าหมาย และการแก้ไข โดยใช้ความรู้และทักษะของทั้งสองฝ่าย

การส่งเสริมการเรียนรู้โดยการสอนสุขศึกษาในเด็ก โดยทั่วไปแล้วการสอนสุขศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเด็กมักมีเป้าหมายโดยตรงที่บิดามารดา มากกว่าเด็ก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการให้สุขศึกษาในเด็กนั้นต้องใช้เวลามากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเตรียมข้อมูล ต้องปรับข้อมูลให้เหมาะสม กับพัฒนาการด้านสติปัญญาของเด็กและต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ ที่อาจมีผลต่อความเข้าใจตามขั้นพัฒนาการ ดังนั้นการให้สุขศึกษา นอกจากต้องคำนึงถึงข้อมูลที่ให้แล้วพยาบาล ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลต้องมีทักษะในการสร้างสัมพันธภาพกับเด็ก เพื่อป้องกันปัจจัยที่อาจมีผลต่อความเข้าใจของเด็ก และต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็ก จะช่วยให้เข้าใจเด็กมากขึ้น เช่น ทารกอายุ 6-7 เดือน พัฒนาการปกติของเด็กวัยนี้จะจำสมาชิกในครอบครัวได้ และแสดงความกลัวต่อคนแปลกหน้า เด็กเล็กๆจึงรู้สึกวิตกกังวลเมื่อต้องพรางจากบิดามารดา และกลัวว่าบิดามารดาจะไม่กลับมา หรือ เด็กอายุระหว่าง 2-5 ปี จะมองส่วนของร่างกายเป็นเพียงพื้นผิวภายนอกที่เด็กมองเห็นเท่านั้น ดังนั้นการอธิบายสิ่งที่อยู่ภายในร่างกาย จึงเป็นสิ่งที่ยากต่อการเข้าใจของเด็ก เด็กอาจคิดว่าความเจ็บป่วยเกิดจากที่ตนเองทำอะไรบางอย่างผิด หรืออาจคิดว่าเป็นการลงโทษที่เป็นเด็กคือ เด็กจะมีพัฒนาการในการตัดสินใจเชิงจริยธรรมและความเข้าใจความเป็นเหตุ เป็นผลอย่างเป็นตรรกะ (Logic) ได้เช่นผู้ใหญ่หลังอายุ 10-12 ปี จากข้อจำกัดในเรื่องความเข้าใจของเด็ก อาจนำไปสู่การแปลความหมายที่ผิดก่อให้เกิดความกลัว ถ้าพยาบาลเข้าใจพัฒนาการของเด็กแล้วสามารถที่จะให้ข้อมูลแก่เด็กได้ดียิ่งขึ้น สามารถให้ความมั่นใจแก่เด็กในสิ่งที่เด็กจะปฏิบัติได้ ตลอดจนเข้าใจสิ่งที่เด็กพูด และการแปลความหมายของเด็กได้ถูกต้อง (Taylor and Forster, 1996; Downie et al., 1990)

สิ่งที่ควรตระหนักในการสอนสุขศึกษาในเด็ก คือ ต้องให้เด็กเกิดความรู้สึกสนุกสนาน และเนื้อหาต้องสัมพันธ์กับโลกของเด็ก การนำของเล่น สิ่งจำลอง (Model) และสัญลักษณ์ต่างๆ มาประยุกต์เป็นสื่อการสอนจะช่วยให้เด็กเพลิดเพลินและเข้าใจเนื้อหาได้ดียิ่งขึ้น

การสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ถึงการป้องกันอุบัติเหตุในเด็กวัยเรียน เป็นการให้คำแนะนำล่วงหน้า (Anticipatory education) เป็นการสอนเด็กวัยเรียนถึงเหตุการณ์ในอนาคตที่คาดว่าจะเกิด โดยมีเป้าหมายที่จะให้คำแนะนำแก่เด็กวัยเรียนเพื่อช่วยให้เกิดพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุต่อตนเอง ของเด็กวัยเรียน Bandura กล่าวว่า การเรียนรู้จากการเลียนแบบตัวแบบนั้น อิทธิพลของตัวแบบสามารถลดพฤติกรรมที่นำไปสู่ผลกระทบทางลบ และสร้างพฤติกรรมโดยสามารถเลียนแบบพฤติกรรมตัวแบบได้ การให้ข้อมูลโดยใช้สื่อวีดิทัศน์เป็นตัวแบบ ในการสร้างพฤติกรรมการป้องกันอุบัติเหตุ เมื่อเด็กได้รับข้อมูลที่เป็นเหตุการณ์จริงและเก็บจำเป็นประสบการณ์จะทำให้เด็กเกิดกระบวนการเรียนรู้ และสามารถลดพฤติกรรมที่จะนำไปสู่ผลทางลบได้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

